

Fietsen langs Aa of Weerij

Een ambitiesdocument waarin de ambities voor een fietspad langs Aa of Weerij zijn weergegeven.

Fietsen langs Aa of Weerij

Naam: Anja van den Berg
Studentnummer: 123165
Datum: 25 juni 2015

Opleiding	Mobiliteit
Soort verslag	Stageverslag 3e jaar
Auteur	Anja van den Berg
Titel en ondertitel	Fietsen langs Aa of Weerij Een ambitiedocument waarin de ambities voor een fietspad langs Aa of Weerij zijn weergegeven.
Naam stageplaats Plaats	D66 fractie Breda Breda
Bedrijfsbegeleider	Paul de Beer
Hogeschoolbegeleidster	Soma de Klerk
Samenvatting	In dit document is te lezen welke ambities er zijn voor een fietspad langs de Aa of Weerij, tussen de Bredase singels en de Wildertsedijk bij Zundert. De uitkomsten van dit onderzoek zijn aanbevelingen voor de realisatie van het fietspad.
Trefwoorden	Fiets Fietspad Aa of Weerij D66 Breda Zundert

Voorwoord

De gemeente Breda heeft in haar Structuurvisie Breda 2030 (Gemeente Breda, september 2013, p. 81) geschreven dat:

“Breda is ontstaan aan en groot geworden door het water. In de loop van de tijden is het besef van water echter verdwenen (...) Activiteiten zoals recreëren langs de waterkant en zwemmen vinden nagenoeg niet plaats. (...) Het spelen aan water heeft een grote aantrekkingskracht op de jeugd. In Breda zijn er nog weinig plaatsen waar spelen met water mogelijk is.”

Hier moet volgens D66 Breda en de Belangengroep Fiets Mark en Aa verandering in komen, wat de aanleiding is geweest voor mijn stage. Ik wil de D66 fractie van Breda, de Belangengroep Fiets Mark en Aa, en in het bijzonder Paul de Beer en Annemiek van der Made, bedanken voor het beschikbaar stellen van deze stageopdracht. Daarnaast wil ik mijn hogeschoolbegeleidster Soma de Klerk bedanken voor de feedback en input die zij mij gedurende deze stage heeft gegeven. Het resultaat van deze stage ligt nu voor u.

Ik wens u daarom veel plezier met het lezen van dit verslag.

Mocht u nog vragen hebben naar aanleiding van dit verslag kunt u via onderstaande gegevens contact met mij opnemen.

Met vriendelijke groet,

Anja van den Berg
123165@nhtv.nl
Breda, 25 juni 2015

Samenvatting

In dit ambitiedocument staat beschreven welke ambitie D66 Breda en Belangengroep Fiets Mark en Aa hebben voor een recreatief fietspad langs de Aa of Weerij, tussen de singels van Breda en de Wildertsedijk bij Zundert. De aanleg van een fietspad langs de Aa of Weerij zorgt ervoor dat een ontbrekende schakel voor de gewenste fietsdriehoek ten zuiden van Breda wordt gerealiseerd.

Dit is gewenst, omdat uit onderzoek van Vrijetijds huis Brabant blijkt dat 23% van de toeristen in Nederland naar Noord-Brabant komt voor een fietstocht. De omgeving van de Aa of Weerij is daarom een ideale plek om het fietsroutenetwerk uit te breiden, waarbij kan worden aangesloten op het bestaande fietsknooppuntennetwerk.

De hoofdvraag voor dit onderzoek luidt als volgt:

Welke stappen moeten nog worden genomen om een fietspad langs de Aa of Weerij – tussen Breda en Zundert – te realiseren, waarbij het fietspad een educatieve functie heeft, het fietspad aansluit op de fietsknooppuntroute, de positie van de Aa of Weerij versterkt en kan functioneren als de westelijke poot van de fietsdriehoek?

Om te kunnen onderzoeken welke stappen ondernomen moeten worden, zijn er naast een literatuurstudie gesprekken gevoerd met belanghebbenden. Van belang was om allereerst attractiepunten in kaart te brengen. Deze attractiepunten kunnen de realisatie van het fietspad versterken. Attractiepunten langs de route zijn onder andere: de Wal van Medoza, het Bloemencorso en de Oude Turfvaart.

De route loopt tussen de Bredase singels en de Wildertsedijk bij Zundert. Hierbij is getracht de route zo dicht mogelijk bij de Aa of Weerij te plaatsen, maar is ook afwisseling gezocht wat betreft omgeving. Zo loopt de route in Breda door het Zaaipark en het bos de Trippelenberg en is bij Rijsbergen een gedeelte van de knooppuntroute meegenomen in de fietsroute.

De belangrijkste stappen die nog niet zijn genomen in de realisatie van het fietspad zijn om te beginnen het sluitend maken van de route. In dit ambitiedocument is een mogelijke route langs de Aa of Weerij beschreven die de bestaande schakels met elkaar en de knooppuntroute verbindt. Daarnaast kan het fietspad niet gerealiseerd worden zonder voldoende draagvlak vanuit de politiek en de bevolking, en is er geld nodig voor de realisatie.

Aanbevolen wordt om voor de financiering van het fietspad – zowel aanleg als onderhoud – crowdfunding, sponsor- en subsidiemogelijkheden te onderzoeken en op te starten. Voor het onderhoud van het fietspad wordt tevens aanbevolen te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om een vrijwilligersgroep het onderhoud gedeeltelijk te laten uitvoeren en welke regelingen de gemeenten hiervoor moeten nemen.

Wat betreft het materiaalgebruik wordt voor de verharding aanbevolen gebruik te maken van halfverharding. Dit omdat halfverharding bijdraagt aan de beleving van de natuur, de aanlegkosten het laagst zijn en wielrenners enigszins ontmoedigd worden op volle snelheid gebruik te maken van het fietspad. Dit laatste omdat wielrenners in de top tien van fietsergernissen staan. Verder wordt aanbevolen bij de informatieborden gebruik te maken van dubbelzijdige bebording, dit om zoveel mogelijk weer te kunnen geven, maar ook de mogelijkheid te hebben om de route in het groot weer te geven.

Daarnaast wordt aanbevolen in samenwerking met de ondernemers in de gemeenten Breda en Zundert te kijken naar de mogelijkheden voor sponsoring en het maken van reclame.

Ten slotte blijkt uit een onlangs gepubliceerd onderzoek van de Universiteit Utrecht dat fietsen daadwerkelijk tot een betere gezondheid en verlengde levensduur leidt. Voor elk gefietst uur leeft men gemiddeld een uur langer. Daarnaast leidt fietsen tot een betere luchtkwaliteit, verminderde verkeersdrukke en een verminderde ziektelast doordat mensen meer bewegen. Om deze redenen wordt het de politiek van harte aanbevolen meer te investeren in het verbeteren en uitbreiden van het fietsnetwerk. (*uu.nl*, 22 juni 2015)

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	11
1.1	Aanleiding	11
1.2	Doel- en probleemstelling	12
1.3	Methoden van onderzoek	13
1.4	Leeswijzer	14
2.	De omgeving	16
2.1	Gemeente Breda	16
2.2	Gemeente Zundert	17
2.3	Locaties voor informatieborden	19
3.	De route	21
3.1	Bestaande fietspaden in de omgeving	21
3.2	Toekomstige wijzigingen	22
3.3	Opname in het fietsknooppuntennetwerk	24
3.4	Mogelijke routes	24
3.5	Rust- en informatiepunten	27
4.	De ambitie	29
4.1	Economische impact	29
4.2	Aantrekken toeristen	31
4.3	Bestaand draagvlak	32
4.4	Kosten aanleg en onderhoud fietspad	33
4.5	Meubilair	34
4.5	Mogelijke realisatiestrategieën	35
5.	Conclusies en aanbevelingen	38
5.1	Conclusies	38
5.2	Aanbevelingen	39
	Dankwoord	42
	Bronnenlijst	43
	Bijlagen	
1.	Overzichtskaart met locaties informatieborden	
2.	Overzichtskaart van figuurnummers	
3.	Zoekkaart: Hoe heet dat waterdiertje?	
4.	Zoekkaart vissen	
5.	Knooppuntroute in de omgeving van Breda en Zundert	
6.	Schetsplan recreatieve bundel Aa of Weerij	
7.	Exceloverzicht van de route inclusief afstanden	
8.	Overzicht volledige route	
9.	Overzicht telgegevens Tilburg	
10.	Overzicht verkeersborden	

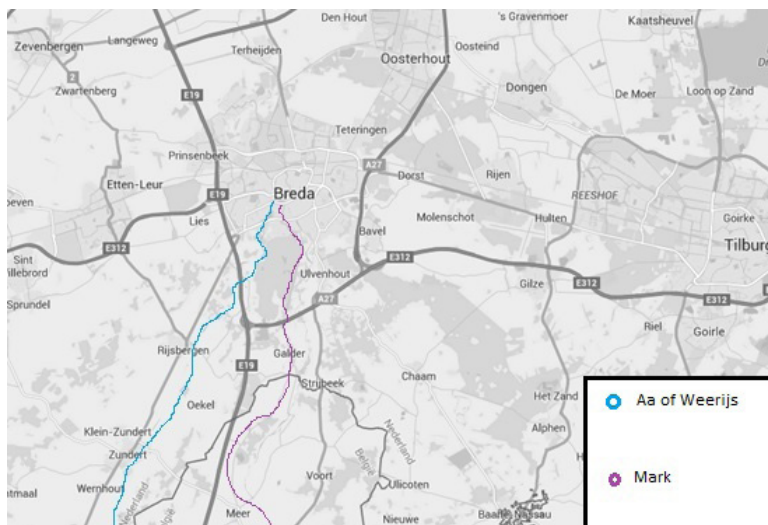

1. Inleiding

In dit eerste hoofdstuk is beschreven wat de aanleiding is voor het onderzoek naar de mogelijkheden van een fietspad langs de Aa of Weerij. Daarnaast komen de doelstelling, hoofdvraag en methoden van onderzoek aan de orde. Bij deze methoden van onderzoek is ook weergegeven welke deelvragen in het onderzoek beantwoord worden..

1.1 Aanleiding

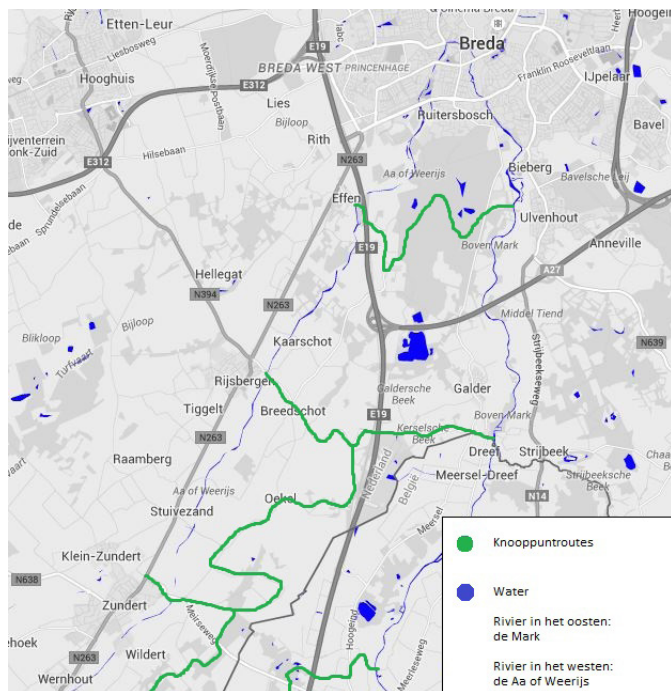
In het verleden ontstonden dorpen en steden langs rivieren. Dit heeft twee redenen: enerzijds omdat de bewoners zo altijd ‘schoon’ water hadden, anderzijds kon het water gebruikt worden als route om goederen te vervoeren. Breda is ontstaan op de plek waar de Mark en Aa of Weerij samenkomen. De naam Breda is voor het eerst te zien op een oorkonde uit 1125. (vvvbreda.nl) De naam is vermoedelijk ontstaan doordat de nederzetting ontstaan is op het breedste punt van de Aa, de ‘Brede Aa’. (*Bijma e.a., 2002*) (erfgoed.breda.nl) (A) Breda ligt in het beekdalenlandschap van de rivieren de Mark en de Aa of Weerij (zie figuur 1.1). De Mark geniet veel bekendheid bij Bredanaars. De waarde van de Aa of Weerij is wat onderbelicht, iets wat onder andere door dit onderzoek kan veranderen. (*De Beer, P.J.L.M. persoonlijke communicatie, maart 2015*)

Figuur 1.1 Ligging Breda bij Mark en Aa of Weerij.

Langs de Mark is al een recreatief fietspad aanwezig. Het doel van dit onderzoek is het succes van dit fietspad te vertalen naar de Aa of Weerij, op het traject Breda – Zundert. Om dit doel te bereiken is de Belangengroep Fiets Mark en Aa opgericht door enkele bewoners van de gemeenten Zundert en Breda. Zij werken samen met onder andere D66 Breda om het fietspad te realiseren. D66 Breda maakt zich sterk voor meer fietsrecreatie in de omgeving van Breda (*Fietsen door groen, maart 2014*) om deze reden heeft D66 het plan van Belangengroep Fiets Mark en Aa om een fietspad langs de Aa of Weerij aan te leggen opgepakt en een stageopdracht geformuleerd. Het resultaat van deze stage is dit stageverslag, een ambitiesdocument, waarin beschreven staat waar het fietspad kan komen, welke ambities er voor het fietspad zijn en wat hiervoor nodig is.

In het *Inrichtingsplan Weerij-Zuid (2010)*, van de bestuurscommissie Weerij-Zuid in opdracht van de provincie Noord-Brabant, is reeds een deel van de grond langs Aa of Weerij gereserveerd voor de aanleg van een fietspad. Het plan voor het fietspad is gereed (*Schetsplan recreatieve bundel Aa of Weerij, 2014*), de uitvoering is echter uit de begroting gehaald in verband met bezuinigingen. (*Beer, J.C.M. de, 6 mei 2015*) In 2013 heeft de gemeente Breda in haar *structuurvisie 2030* ook een fietspad langs de Aa of Weerij opgenomen,

Figuur 1.2 Fietsdriehoek met knooppuntroute als doorsteek.

te beginnen met een fietspad tussen de Graaf Engelbertlaan en de Dr. Batenburglaan. D66 wil met dit fietspad stad en platteland meer verbinden.

Daarnaast is door de gemeente Breda voor de Aa of Weerij €2.500.000,- gereserveerd om te investeren in een recreatieve langzaam verkeer ontsluiting en het vergroten van de natuurlijke en landschappelijke kwaliteiten van het gebied. (*Structuurvisie 2030 Breda, 2013*) Door een fietspad langs de Aa of Weerij aan te leggen kan een fietsdriehoek (zie figuur 1.2) ten zuiden van Breda worden gerealiseerd. Van deze fietsdriehoek zullen twee zijden langs de rivieren Mark en Aa of Weerij lopen, met een verbindende derde poot. Om meerdere doelgroepen naar het toekomstige fietspad langs de Aa of Weerij te trekken en de kans op realisatie te vergroten, is het idee ontstaan het fietspad een educatieve functie te geven. Door het fietspad een educatieve functie te geven kunnen bijvoorbeeld ook basisscholen het fietspad ondersteunen en hun lesprogramma uitbreiden met een fietstocht langs de Aa of Weerij.

1.2 Doel- en probleemstelling

De Belangengroep Fiets Mark en Aa maakt zich sterk voor een fietsdriehoek ten zuiden van Breda, waarbij twee zijden van de driehoek langs de Mark en Aa of Weerij lopen. Dit fietspad wordt door verschillende politieke partijen in de gemeenten Breda en Zundert gesteund, waaronder D66 Breda. Om het fietspad te realiseren is draagvlak nodig. Belangengroep Fiets Mark en Aa en D66 Breda willen met een ambitiesdocument in gesprek gaan met verschillende (politieke) partijen om meer draagvlak te creëren voor het fietspad langs de Aa of Weerij. Om dit te realiseren is de volgende doelstelling opgesteld:

Een ambitiesdocument voor de Aa of Weerij opstellen, waarmee de basis wordt gelegd om een fietsdriehoek ten zuiden van Breda te realiseren. In dit ambitiesdocument moeten duidelijke situatieschetsen, een heldere routebeschrijving, wervende teksten met daarin een hoofdstuk over de landschappelijke en cultuurhistorische waarde, en duidelijke financiële uitgangspunten zijn opgenomen, die de basis vormen voor de uiteindelijke realisatie van het fietspad.

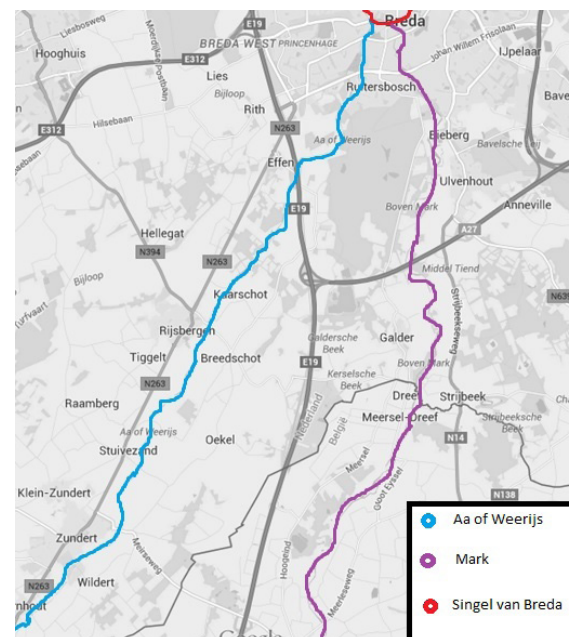
Voor het behalen van de doelstelling is onderzoek noodzakelijk. De hoofdvraag van dit onderzoek is als volgt:

Welke stappen moeten nog worden genomen om een fietspad langs de Aa of Weerij – tussen Breda en Zundert – te realiseren, waarbij het fietspad een educatieve functie heeft, het fietspad aansluit op de fietsknooppuntroute, de positie van de Aa of Weerij versterkt en kan functioneren als de westelijke poot van de fietsdriehoek?

Afbakening

Het projectgebied dat wordt onderzocht betreft het gebied binnen een straal van 25 meter naast de Aa of Weerij en in de aanliggende dorpen, van de Bredase singels tot aan de Wildertsedijk bij Zundert (figuur 1.3).

Figuur 1.3 De loop van Mark en Aa of Weerij ten zuiden van Breda, vanaf de Bredase singels tot de Belgische grens.

1.3 Methoden van onderzoek

Om de doelstelling te behalen zijn drie deelvragen opgesteld, waar onderzoeksvragen in ondergebracht zijn. Deze deelvragen zijn breed opgesteld om zo veel mogelijk aspecten van zowel het fietspad, als de omgeving duidelijk in beeld te krijgen. De deelvragen en onderzoeksmethoden zijn in deze paragraaf beschreven.

Allereerst is gekeken naar de omgeving, hiervoor is de volgende deelvraag geformuleerd:

1. *Welke locaties in het projectgebied zijn interessant om informatieborden over deze specifieke locatie/ omgeving te plaatsen?*

Om deze deelvraag te beantwoorden is literatuuronderzoek gedaan naar de huidige attractiepunten, landschapswaarden en cultuurhistorische aspecten in het projectgebied. Op basis van deze gegevens heeft locatiebezoek plaatsgevonden om te zien hoe deze punten eruit zien en welke informatieborden eventueel al aanwezig zijn.

Nadat duidelijk is geworden welke interessante locaties rondom de Aa of Weerijds aanwezig zijn kan globaal bepaald worden waar de route kan lopen. De deelvraag die hierover beantwoord is luidt als volgt:

2. *Waar kan het toekomstige fietspad komen, waarbij rekening is gehouden met de fietsknooppuntenroute en de interessante locaties in het projectgebied?*

Deze deelvraag is beantwoord na literatuuronderzoek en meerdere gesprekken met de gemeenten Breda en Zundert, het Routebureau West-Brabant, de Regio West-Brabant en de Rijsbergse Ondernemersvereniging. Deze gesprekken hebben plaatsgevonden om in beeld te krijgen waar in de toekomst een fietspad gerealiseerd zal worden en wat er nodig is om het fietspad op te nemen in de knooppuntenroute. Het literatuuronderzoek heeft zich met name gericht op documenten van de gemeenten Breda en Zundert, onder andere *de Structuurvisie Breda 2030* van de gemeente Breda en het *Inrichtingsplan Weerijds-Zuid* van de gemeente Zundert zijn hierin meegenomen. Verder hebben locatiebezoeken plaatsgevonden voor het in kaart brengen van de huidige fietspaden en fietsroutes.

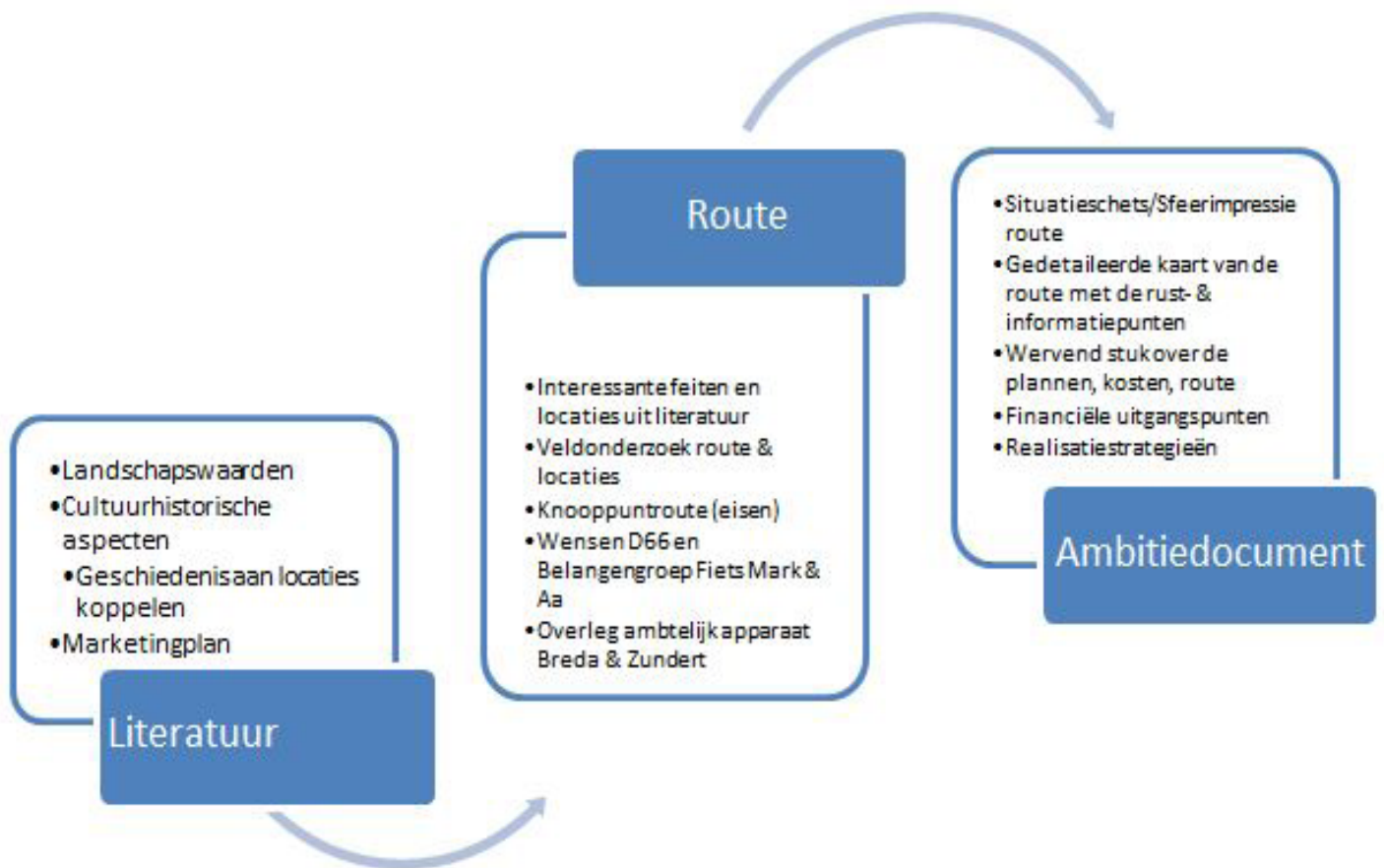
Nadat de route bekend is kan worden gekeken naar de invloed die het fietspad heeft op de omgeving. Hierbij wordt rekening gehouden met de potentie van het gebied, de invloed van het fietspad op de vrijetijdseconomie en het bestaande draagvlak.

3. *Welke potentie heeft het projectgebied op het gebied van economie, toerisme en realisatie?*

Om deze deelvraag te beantwoorden is gekeken naar de onderdelen van een marketingplan, waarmee een stappenplan is opgezet voor dit ambitiedocument. De potentie van het gebied is beschreven in zowel toeristisch, educatief als economisch opzicht op basis van literatuuronderzoek, waardoor ook de invloed op de vrijetijdseconomie bekend is. Het bestaande draagvlak is een lijst van geïnteresseerden welke uit documenten van Belangengroep Fiets Mark en Aa naar voren zijn gekomen. Daarnaast is er gekeken naar bestaande realisatiestrategieën voor de aanleg van fietspaden, deze informatie komt voort uit gesprekken met Belangengroep Fiets Mark en Aa en Regio West-Brabant & Routebureau West-Brabant en literatuuronderzoek. Tot slot is een kostenvergelijking gedaan om te bepalen welke soorten verharding en meubilair mogelijk toegepast kunnen worden.

Onderzoeksmodel

De onderwerpen van de deelvragen en de methoden van onderzoek zijn opgenomen in een onderzoeksmodel, dit is weergegeven in figuur 1.4.

Figuur 1.4 Het onderzoeksmodel.

1.4 Leeswijzer

Na dit eerste, inleidende hoofdstuk is in hoofdstuk twee te lezen welke locaties in de omgeving interessant zijn om informatieborden te plaatsen. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 ingegaan op de route die het fietspad kan volgen, waarbij rekening wordt gehouden met de informatieve locaties en het fietsknooppuntennetwerk. Tevens staan de knel- en aandachtspunten van de route hier beschreven. In hoofdstuk vier staat weergegeven welke ambitie er is voor het fietspad. Deze ambitie is weergegeven in onder andere economische impact, indicatieve kosten van aanleg en onderhoud, en het uiterlijk van de route. Tot slot staan in hoofdstuk vijf de conclusies en aanbevelingen, waar antwoord wordt gegeven op de hoofdvraag en de nog te nemen stappen staan weergegeven in de aanbevelingen.

t Wonderke

2. De omgeving

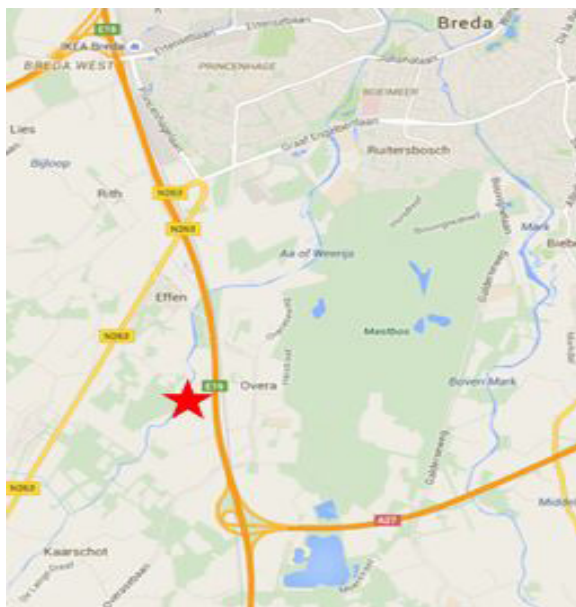
In dit hoofdstuk is beschreven welke locaties in het projectgebied interessant zijn om informatieborden over de locatie of omgeving te plaatsen. Met deze informatieborden kan het fietspad een educatieve functie krijgen, waarbij de borden zo geschreven zijn dat de tekst voor kinderen begrijpelijk en interessant is. De aantrekkelijkheid van een fietspad wordt door de gebruikers bepaald. De wensen van de fietser zijn onder andere variatie in en diversiteit van een fietsroute (*Factsheet fietsen, november 2013*), iets waar de informatieborden aan bij kunnen dragen. In dit hoofdstuk is ingegaan op de eerste deelvraag:

Welke locaties in het projectgebied zijn interessant om informatieborden over deze specifieke locatie/ omgeving te plaatsen?

Om de deelvraag te beantwoorden is in dit hoofdstuk beschreven welke attractiepunten zich in het gebied bevinden, en welke cultuurhistorische aspecten en landschapswaarden in het gebied aanwezig zijn. Alle locaties waarover in dit hoofdstuk wordt geschreven, zijn weergegeven op een overzichtskaart in bijlage 1. Daarnaast is in bijlage 2 een overzichtskaart van de omgeving te vinden waarin de kleine kaarten uit dit hoofdstuk groter zijn weergegeven.

2.1 Gemeente Breda

Binnen het kleine deel van het projectgebied dat binnen de gemeente Breda valt, is een aantal interessante locaties met een geschiedenis die bepalend is geweest voor Breda.

Figuur 2.1 Locatie van de Wal van Mendoza en de Tweegelandenbrug.

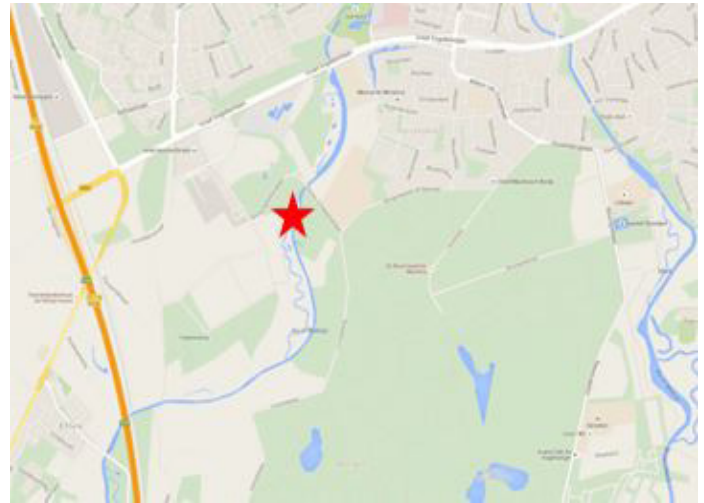
Een attractiepunt met cultuurhistorische waarde in de gemeente Breda is de **Wal van Mendoza** in de Krabbebossen (figuur 2.1), welke uit de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) stamt. Deze oorlog kwam voort uit onenigheid over de erfopvolging in Oostenrijk. Door de oorlogsdreiging werden de verdedigingswerken van Breda in 1744 verbeterd. In 1745 zijn de landerijen rond de vesting Breda onder water gezet. De dam die in de Aa of Weerij gebouwd werd om een stuwmeer te creëren is nog altijd zichtbaar aan weerszijden van de Aa of Weerij, ter hoogte van de stuw bij de Tweegelandenbrug. (*erfgoed.breda.nl* (B))

De gemeente Zundert kent een andere legende over de Wal van Mendoza in de Krabbebossen. Tijdens het beleg van Breda in 1624 werd de omgeving tegen Breda gebruikt. In de omgeving van de Krabbebossen zijn dekzandruggen aanwezig. Deze zandruggen werden – volgens de legende – door de Spaanse bevelhebber Mencia de Mendoza verbonden door middel van een dam, waardoor de Aa of Weerij werd afgesnoerd. Op deze manier konden de Bredanaars Breda niet meer verdedigen door het onder water zetten van de directe omgeving van de stad.

Nog altijd zijn de restanten van deze ‘Dam van Mencia’ of ‘Wal van Mendoza’ te herkennen. (*zundert.nl* (A)) Welke legende waar is, is onbekend. Het is een interessante locatie, misschien wel juist doordat het onzeker is wanneer en waarom de wal is ontstaan.

De **Tweegelandenbrug** waarbij de Wal van Mendoza zich bevindt, heeft eveneens een geschiedenis. De brug is door de aanwonende grondeigenaren (aangelanden genaamd) aangelegd om hun landerijen beter bereikbaar te maken. In eerste instantie werd er over de Stapbrug of Rijkebrug gesproken. Na de Tweede Wereldoorlog

moest de brug echter een officiële naam krijgen. Omdat niet bekend was of drie of vier van de aangelanden betrokken waren bij de bouw, is in 1963 besloten de brug te vernoemen naar de twee aangelanden die het initiatief hebben genomen. (*erfgoed.breda.nl* (C))

Figuur 2.2 Locatie Burcht Ten Houte, ten zuiden van de stad Breda.

Ook ligt de **Burcht Ten Houte** in Breda. De gracht van deze burcht is in 2008 bij toeval ontdekt tijdens graafwerkzaamheden op het terrein van de voormalige burcht, welke gelegen was tussen het Paardebos en de Aa of Weerij. In figuur 2.2 is deze locatie weergegeven met een rode ster. Op dit moment is op deze locatie geen bord aanwezig met de geschiedenis van het gebied (*Breda Trippelenberg, 2008*), en is er niets te zien. Desondanks is het een interessante, cultuurhistorische locatie die inzicht geeft in hoe Breda en omgeving er in vroeger jaren uitzagen. Dit grondgebied was tot 1457 een 'heerlijkheid', een apart stuk grond met eigen rechten en onderdeel van het leenstelsel. De heer van Breda heeft het grondgebied (de heerlijkheid) in 1457 opgekocht. (*erfgoed.breda.nl* (D))

Tussen Breda en Zundert ligt een historische weg, een zelfstandige lijn die mede het landschap bepaalt: de **Napoleonsweg** (huidige N263). Op bevel van de Franse keizer Napoleon Bonaparte is in 1810 begonnen met de aanleg van een stenen weg van Parijs naar Amsterdam. Deze weg werd via Antwerpen, Breda en Utrecht aangelegd. Karakteristiek voor Napoleonswegen is dat ze altijd kaarsrecht zijn, ze zijn georiënteerd op kerktorens en de bomen die langs de weg staan, zijn altijd zware eiken of beuken. (*erfgoed.breda.nl* (E)) Deze weg heeft zowel cultuurhistorische als landschapswaarde. Door deze weg is lineaire bebouwing in dit dekzandruggen- en beekdalenlandschap¹ ontstaan. Dit landschap is goed zichtbaar langs de Aa of Weerij.

Een tweede lijn in de gemeente Breda die bepalend is geweest voor het landschap is de **HSL- Zuid**, van Amsterdam naar Parijs. Deze loopt langs de A16 en zorgt voor een barrière in het gebied. (*Inrichtingsplan Weerij-Zuid, 2010*)

2.2 Gemeente Zundert

Zundert is om meerdere redenen nationaal bekend. Allereerst is er het **bloemencorso van Zundert**, dat elk jaar op de eerste zondag van september wordt gehouden. Dit is het allereerste Immaterieel Erfgoed van Nederland, sinds 12 oktober 2012, een corso met cultuurhistorische waarde. Het allereerste corso in Zundert werd in 1936 ter ere van de verjaardag van koningin Wilhelmina gehouden, waarna de traditie is ontstaan. In 2011 werd het 75-jarig jubileum gevierd. (*zundert.nl* (B)) In de omgeving van de Aa of Weerij hebben enkele van de aan het bloemencorso deelnemende buurtschappen hun dahliavelden. (*Made, A. van der, persoonlijke communicatie, 22 juni 2015*)

Daarnaast is **kunstschilder Vincent van Gogh** in 1853 in Zundert geboren, een belangrijk cultuurhistorisch aspect van Zundert. In het dorp herinneren onder andere het Vincent van Gogh-huis en de Van Gogh-route aan deze beroemde inwoner. Zijn geboortehuis staat er niet meer, maar op het adres is een bord aan de gevel bevestigd waarop aangegeven staat dat Van Gogh op die locatie is geboren. Het Vincent van Gogh-huis is een kunstcentrum waar informatie over zijn leven en zijn werk wordt gegeven. Daarnaast is er een wisselende expositie aanwezig. (*zundert.nl* (C))

¹ **Dekzandruggen** zijn terreinverheffingen met flauwe hellingen, die voor het grootste deel in de ijstijd (Laat-Pleistoceen) door de wind zijn gevormd. Het zijn door wind ontstane zandafzettingen die een zwak golvend oppervlak vormen. (*portal.prvlimburg.nl, 31 december 2012*)

Beekdal: Een laag gelegen gebied waar regenwater verzameld wordt en/of kwelwater boven komt. (*Verdonschot, P. z.d.*)

Tevens is er in de omgeving een cultuurhistorisch museum aanwezig. De Weeghreyse in Rijsbergen. (*deweeghreyse.nl*, 2013)

Ook staat Zundert bekend als **boomkwekerijgemeente**. Bij een fietstocht door dit gebied springen de boomkwekerijen in het oog, een schitterend uitzicht in alle seizoenen.

Verder is er een monument aan de Meirseweg dat herinnert aan de bevrijding door de **Amerikaanse 104e Infanterie Divisie**. Dit monument is op 5 mei 2001 onthuld en bestaat uit verschillende onderdelen. Een Amerikaanse Sequoiaboom (als symbool voor boomkwekerijgemeente Zundert), een plaquette met het Divisie-embleem (de kop van een wolf, en als herinnering aan de bijnaam van de divisie 'The Timberwolves') en tot slot een witte ster in de bestrating, deze ster kwam voor op alle voertuigen van de westelijke geallieerden. Bij dit monument is een informatiebord aanwezig met uitleg over het verloop van de bevrijding. (*zundert.nl* (A)) In Achtmaal is een **museum** gewijd aan de Amerikaanse 104e Infanterie Divisie. (*Daamen, A. 22 mei 2015*)

Tijdens een uitstapje naar het dorp kan ook de **molen** aan de akkermolenweg 13 worden bezocht. Deze molen stamt uit 1625 en is op aanvraag te bezichtigen. (*zundert.nl* (A))

Verder behoort ook Rijsbergen tot de gemeente Zundert. In Rijsbergen is nog een **oude dorpspomp** te bezichtigen. Deze pompen werden gebruikt tot de jaren 50 van de 20e eeuw. Pas toen werden de waterleidingen in Rijsbergen aangelegd. Een van deze oude pompen is in het centrum van Rijsbergen te bezichtigen. (*zundert.nl* (A))

Minder herkenbaar aanwezig is de **oude Turfvaart**, die van 1620-1700 dienst heeft gedaan tussen Breda en Zundert. De Turfvaart is nog gedeeltelijk herkenbaar door de aanwezigheid van houtwallen – een begeleidende bomerij langs het water. De Turfvaart is zowel een cultuurhistorisch aspect als een belangrijke landschapswaarde. (*Inrichtingsplan Weerij-Zuid*, 2010) Een van de bijlopen van de Turfvaart is net ten noorden van Rijsbergen te vinden, deze bijloop verbond de Turfvaart met de Aa of Weerij. Het turf werd ook via de Aa of Weerij vervoerd vanaf omstreeks 1620. (*Het land aan de brede Aa*, december 1991)

Op de kruising van de Watermolenstraat en het Beekpad (net boven Rijsbergen) heeft vroeger een **watermolen** gestaan. Deze is niet meer herkenbaar, maar het gebouw waar de watermolen bij hoorde is een rijksmonument. Daarnaast zijn er nog wel oude foto's van de situatie met watermolen beschikbaar.

In het *Schetsplan recreatieve bundel Aa of Weerij* (2014), welke de uitwerking is van het *Inrichtingsplan Weerij-Zuid* (2010), is ter hoogte van de Hofdreven een brug opgenomen. Aan de oostelijke oever ligt hier het **Eikenlaantje**, welke van grote cultuurhistorische waarde is voor de omgeving.

Daarnaast zijn er langs de Aa of Weerij nog enkele **oude meanders** herkenbaar, waarin de oude loop van de Aa of Weerij zichtbaar is. Onder andere een bij de oude watermolen en bij de Wal van Mendoza.

2.3 Locaties voor informatieborden

In deze paragraaf is antwoord gegeven op de volgende deelvraag:

Welke locaties in het projectgebied zijn interessant om informatieborden over deze specifieke locatie/omgeving te plaatsen?

In het projectgebied zijn meerdere interessante locaties aanwezig. Het is echter van belang om met de fietsroute niet alle locaties aan te doen omdat dit educatief is, maar om de aantrekkelijkste route te creëren en daarbij enkele van de locaties aan te doen. Op deze manier worden mensen geprikkeld stil te staan bij de informatiepunten en te leren over de omgeving.

Vanuit Breda gerekend zou een van de eerste borden bij de burcht Ten Houte kunnen komen. Een tweede bij de Wal van Mendoza en de Tweegelandenbrug. Net boven Rijsbergen is de bijloop van de oude turfvaart te zien, wanneer de fietsroute deze bijloop kruist kan de geschiedenis van het turfsteken worden beschreven. Mocht de route door Rijsbergen gaan, kan bij de dorpspomp informatie worden gegeven over het nut van een pomp en dat er niet altijd stromend water in huis was. Over het onderwerp water is langs de Aa of Weerijis nog veel meer te vertellen. Zo zijn er meerdere stuwen aanwezig in de rivier, vrijwel altijd in combinatie met een vistrap. Ook hier zou, indien nog niet aanwezig, uitleg kunnen worden gegeven over het belang van stuwen en vistrappen. Verder zou bij een oude meander in de Aa of Weerijis, tussen Rijsbergen en Zundert, informatie worden gegeven over de loop van een rivier en het kanaliseren van rivieren.

In overleg met Waterschap Brabantse Delta kan mogelijk een 'onderwaterkijker' (figuur 2.3) bij de vistrap worden geplaatst waardoor kinderen (en volwassenen) kunnen zien hoe en of de vistrap wordt gebruikt. (Gezien in *Nationaal Park Weerribben-Wieden*) Dit zou weer in combinatie met een zoekkaart 'Hoe heet dat waterdier?' (van Natuurmonumenten) of een 'Zoekkaart vissen' (van *Stekkie.nl* van Sportvisserij Nederland) kunnen (bijlage 3 en 4). Bij Zundert kan de route aansluiten bij de Van Gogh-route wanneer informatie over Van Gogh gegeven wordt. Over deze schilder zijn in de omgeving van Zundert, behalve een museum, ook verschillende informatieborden en –palen te vinden. Verder kan bij een uitzichtpunt over de omgeving, met uitzicht op de Napoleonsweg, informatie worden gegeven over Napoleon, de Napoleonsweg en wat deze wegen voor Nederland hebben betekend. In hoofdstuk drie wordt de route verder uitgewerkt. Hierin zullen de uiteindelijke informatiepunten en rustplaatsen worden verwerkt.

Figuur 2.3 Een onderwaterkijker, het onderste deel gaat in het water, het bovenste deel blijft boven water, waardoor zonder nat te worden onderwater gekeken kan worden.

3. De route

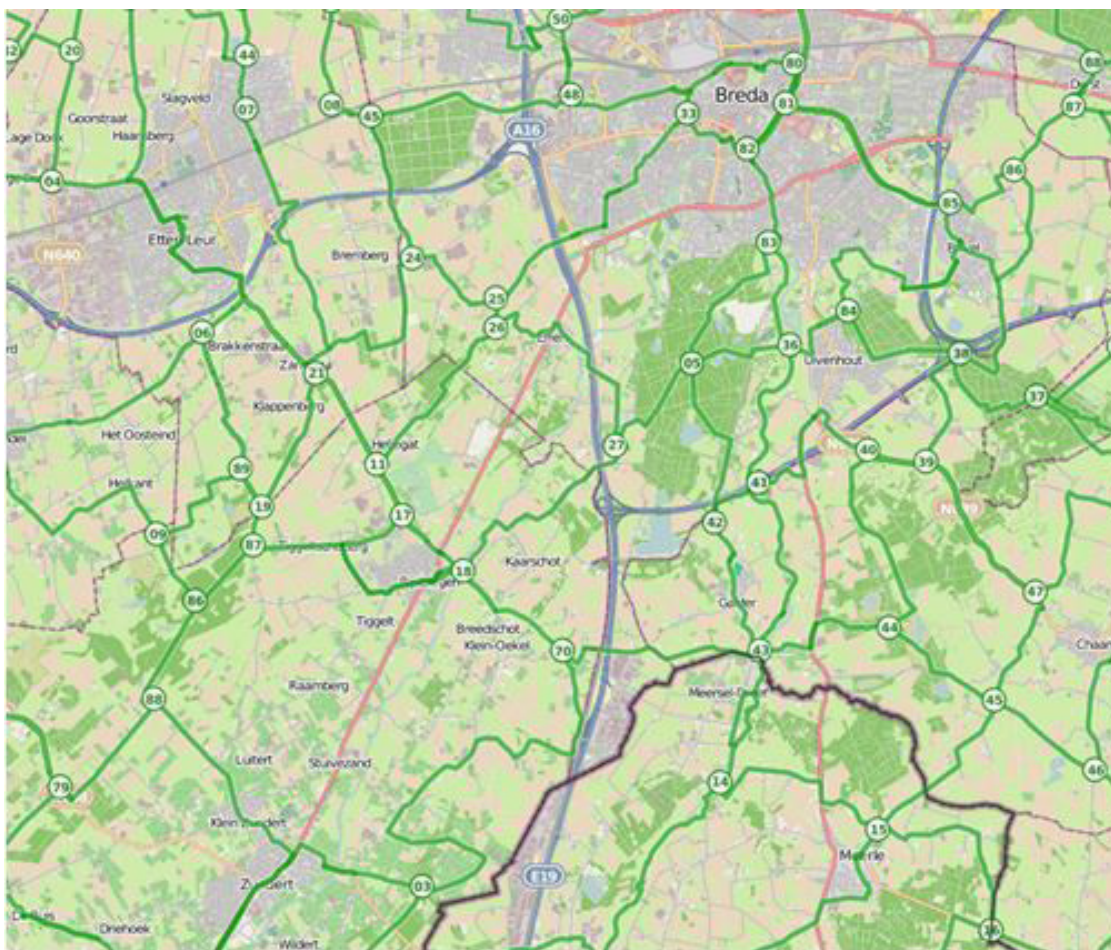
In dit hoofdstuk is de toekomstige route beschreven. De route is bepaald door gesprekken te voeren met de gemeenten Breda en Zundert, het Routebureau West-Brabant, de Regio West-Brabant en de Rijsbergse Ondernemersvereniging. In combinatie met deze gesprekken, en de uitgevoerde locatiebezoeken en literatuurstudie is het mogelijk om de volgende deelvraag te beantwoorden:

Waar kan het toekomstige fietspad komen, waarbij rekening is gehouden met de fietsknooppuntenroute en de interessante locaties in het projectgebied?

Bovendien hebben de opdrachtgever (D66 Breda) en Belangengroep Fiets Mark en Aa aangegeven dat het wenselijk is dat de toekomstige fietsroute aansluit op de bestaande fietsknooppuntenroute. Dit heeft in dit hoofdstuk daarom een plaats gekregen in paragraaf 3.3.

3.1 Bestaande fietspaden in de omgeving

Tussen Breda en Zundert bestaan meerdere fietspaden en wegen waar fietsen is toegestaan. De snelste fietsverbinding loopt over de parallelweg van de Napoleonsweg (N263). Deze nagenoeg rechte weg vormt een directe verbinding tussen Breda en Zundert. Daarnaast liggen er vele wegen tussen Zundert en Breda waar middels een minder directe route tussen Breda en Zundert kan worden gefietst. Over enkele van deze wegen loopt de fietsknooppuntenroute (zie figuur 3.1 en bijlage 5). Vanaf Breda kan men via de Mark en het Mastbos naar Rijsbergen over de knooppuntenroute of door middel van een route via Princenhage en de Vloeiweide. Vanaf Rijsbergen kan over de knooppuntenroute naar Zundert worden gefietst via de Pannenhoef en de Klein Zundertse Heide of via een route langs het spoor van de HSL-Zuid. Slechts twee van deze routes kruisen de Aa of Weerij.

Figuur 3.1 Knooppuntroute in de omgeving van Breda en Zundert.

s bij Rijsbergen tussen de Bakkebrugst

Figuur 3.3 De Aa of Weerij in het Zaartpark (Breda).

Binnen de gemeente Breda zijn wel enkele stappen ondernomen tot het aanleggen van een fietspad, maar er zijn nog geen concrete plannen. In de *Structuurvisie 2030* is een budget van €2.500.000 gereserveerd voor een fietspad langs de Aa of Weerij. Deze reservering is echter pas voor de periode 2023-2026. (*Gemeente Breda, 2013, p. 118*) Uit een gesprek met de heer M. Geervliet, afdeling Verkeer van de gemeente Breda, blijkt dat de gemeente wel open staat voor een fietspad, maar dat er nog geen concrete plannen gemaakt worden, mede doordat het budget pas voor 2023-2026 gereserveerd is. Wel heeft de heer Geervliet aangegeven dat de wandelpaden in het Zaartpark (figuur 3.3) voorheen fietspaden waren en dat de gemeente bezig is van deze paden opnieuw fietspaden te maken, dit keer “met ruimte voor de voetganger”. Wanneer dit gerealiseerd is, kan binnen Breda voor het grootste deel langs de Aa of Weerij gefietst worden. Het deel Aa of Weerij tussen de Graaf Engelbertlaan en de Dr. Batenburglaan (figuur 3.4), dat in het amendement genoemd staat (*Bijlagen Structuurvisie Breda 2030, 2013, p.75*), kent een tweetal wandelpaden en aan de overzijde een modderpaadje. Dit modderpaadje wordt onder andere door mountainbikers gebruikt. Door van dit modderpad een schelpenpad te maken, kunnen ook andere fietsers gebruik maken van dit pad. Uit dit gesprek bleek eveneens dat het zandpad langs natuurgebied Trippelenberg – het Overasepad (figuur 3.5) – op de lijst staat om (half)verhard te worden, hierdoor wordt het fietspad, dat nu voor 400 m onderbroken is, doorgetrokken. Door dit fietspad door te trekken ontstaat een fietspad langs de bosrand en de Aa of Weerij, vanaf het Overasepad, via het Overaas Vlonderke en het Effensepad naar de Effenseweg (figuur 3.8 en 3.9). (*Geervliet, M. 30 april 2015*)

Figuur 3.4 De Aa of Weerij tussen de Graaf Engelbertlaan en de Dr. Batenburglaan (Breda).

Figuur 3.5 Einde fietspad op het Overasepad.

3.3 Opname in het fietsknooppuntennetwerk

Het is gewenst om de fietsroute, wanneer deze is gerealiseerd, op te laten nemen in het fietsknooppuntennetwerk. Uit het gesprek met *Regio West-Brabant* en *Routebureau West-Brabant* van 29 april 2015 blijkt dat er weinig eisen zijn voor fietspaden om ze op te laten nemen in het knooppuntennetwerk. Het fietspad moet er liggen, aantrekkelijk zijn en het onderhoud moet worden gedaan en bijgehouden. Aan het uiterlijk van het fietspad worden geen eisen gesteld. (*RWB, 29 april 2015*)

In het knooppuntennetwerk staat aangegeven welke routes onverhard zijn en welke niet geschikt zijn voor rolstoelgebruikers en handbikers. Mocht een deel van de route zandpad blijven, dan kan dit op de kaart aangegeven worden. Verder is halfverharding geen probleem voor de knooppuntenroute, het is zelfs wenselijk. Half verharde wegen zijn vaak autovrij, waardoor ze aantrekkelijker worden voor fietsers. (*RWB, 29 april 2015*) Autovrije fietsroutes staan eveneens apart aangegeven op de overzichtskaart van het knooppuntennetwerk (bijlage 5). De aantrekkelijkheid van fietspaden wordt bepaald door de fietser. Wensen van de fietser zijn onder andere variatie in en diversiteit van de route, voldoende en duidelijke bewegwijzering en nette en veilige fietspaden. Daarnaast willen de fietsers meer bankjes/rustpunten en graag willen ze dat de bezienswaardigheden aangegeven zijn op de plattegronden. (*Routebureau Brabant, november 2013*)

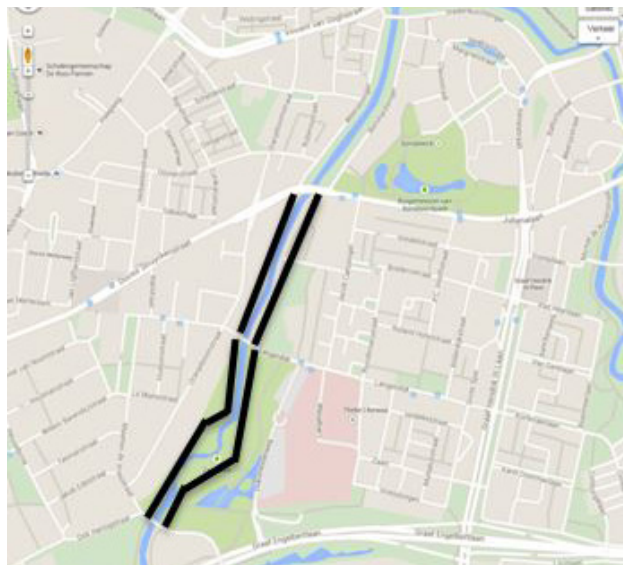
3.4 Mogelijke routes

In deze paragraaf is beschreven welke locaties op de route extra aandacht nodig hebben voordat fietsers hier een fietsroute kunnen fietsen. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen de locaties die extra aandacht nodig hebben of wat knelpunten voor de route zijn. De locaties met extra aandacht zijn stukken van de route die geen grote ingrepen vereisen, maar waar wel goed naar gekeken moet worden. De knelpunten zijn locaties waar grotere ingrepen nodig zijn door aanwezige bouwwerken, natuurwaarden of anderszins belemmeringen. Deze aandachtspunten en knelpunten zijn naar voren gekomen tijdens de gevoerde gesprekken of zijn gesignaleerd – dan wel aangewezen – tijdens fietstochten.

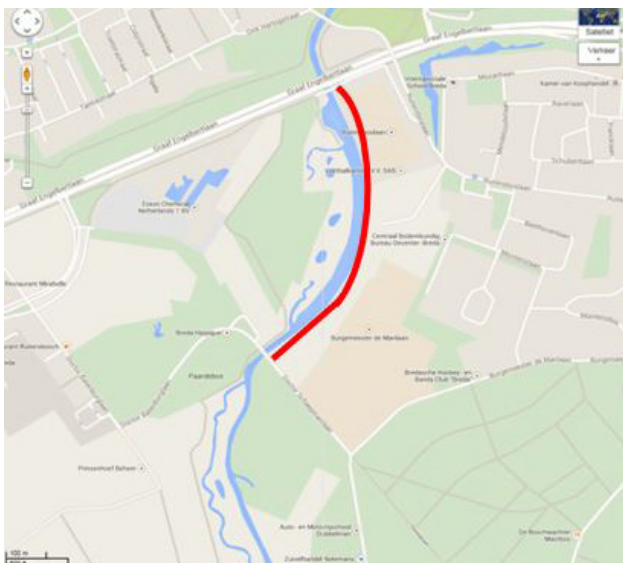
De Aa of Weerijis wordt in deze paragraaf van noord naar zuid besproken. Van de passages die niet genoemd worden mag verwacht worden dat reeds een fietspad of befietsbare weg aanwezig is.

Aandachtspunt A1

Binnen Breda ligt de Aa of Weerijis door het Zaaarpark (figuur 3.6). De huidige wandelpaden waren tot een aantal jaar geleden fietspaden, de gemeente heeft echter aangegeven dat deze wandelpaden binnen een of twee jaar zullen worden omgevormd tot fietspad met ruimte voor de voetganger. De enige aanpassing die dit vergt is het vervangen van de bebording. (*Geervliet, M. 30 april 2015*) Er moet echter wel gecontroleerd worden of deze bebording inderdaad vervangen is voordat de fietsroute hier definitief langs kan lopen.

Figuur 3.6 Het Zaaarpark in Breda.

Figuur 3.7 De Aa of Weerijns tussen de Graaf Engelbertlaan en de Dr. Batenburglaan.

Knelpunt K1

In de *bijlagen Structuurvisie Breda 2030* is op pagina 75 het Amendement Aa of Weerijns opgenomen. Aangegeven in dit amendement is dat het fietspad langs de Aa of Weerijns uitgebreid moet worden, te beginnen met het deel tussen de Zuidelijke Rondweg (Graaf Engelbertlaan) en de Dr. Batenburglaan (figuur 3.7). (*Gemeente Breda, 2013*) Het fietspad zal hier op de oostelijke oever moeten komen, door de aanwezigheid van natuurwaarden op de westelijke oever. Het probleem met de oostelijke oever is echter dat hier een waterzuivering aanwezig is bij de aansluiting op de Graaf Engelbertlaan.

Momenteel is er rondom de zuivering niet veel ruimte om een fietspad aan te leggen (figuur 3.8). In overleg met Waterschap Brabantse Delta zal een oplossing gevonden moeten worden om voldoende ruimte te creëren om het fietspad hier, op een veilige manier, om de waterzuivering heen te leggen. Deze ruimte moet gecreëerd zijn voordat het fietspad kan worden aangelegd.

Figuur 3.8 Waterzuivering bij de Graaf Engelbertlaan. (bron: maps.google.nl)

Figuur 3.9 De Baronie van Breda of Trippelenberg.

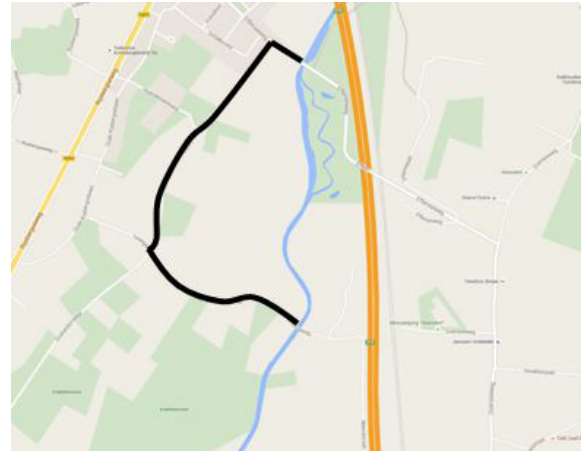
Aandachtspunt A2

Tussen de Dr. Batenburglaan en het Overasepad ligt het kleine bos 'De Baronie van Breda', welke ook wel 'de Trippelenberg' wordt genoemd (figuur 3.9). Op de paden die door dit bos liggen is fietsen toegestaan, waardoor de fietsroute hierlangs kan lopen. Het bos ligt echter wel een eindje van de Aa of Weerijns af, waardoor hier niet direct langs de Aa of Weerijns gefietst kan worden. Afwisseling in zon en schaduw zijn tijdens een fietstocht wenselijk, waardoor de route door het bos een uitstekende oplossing is. Wel moet aandacht besteed worden aan de route van de Dr. Batenburglaan richting de Baronie. Bij de aansluiting met de Dr. Batenburglaan staat een historische hoeve – de Prinsenhoef (rode ster in figuur 3.9). De eigenaar van deze hoeve is tevens eigenaar van de weg tussen de Dr. Batenburglaan en het bos (paars aangegeven in figuur 3.9). De weg is wel openbaar, waardoor een variatie in route hier mogelijk is. De route in dit ambitiedocument zal via de paden van Staatsbosbeheer (zwarte wegen in figuur 3.9), door het bos naar het fietspad 'Effensepad' lopen. (*geoweb.breda.nl*)

Aandachtspunt A3

Van de Effenseweg naar de Tweegelandenbrugweg ligt momenteel geen fietspad. Hier moet via Effen en het Oudlandstraatje, over de Tweegelandenbrugweg naar de Tweegelandenbrug worden gefietst (figuur 3.10). Hoewel dit een mooie route is, is het wenselijk deze route langs het water te laten lopen. Dit omdat de fietsroute langs de Aa of Weerij komt te lopen, waarbij de wens is uitgesproken dat de route zo dicht mogelijk langs en met zicht op de Aa of Weerij zal komen. Vanaf de huidige route is de Aa of Weerij vrijwel niet te zien.

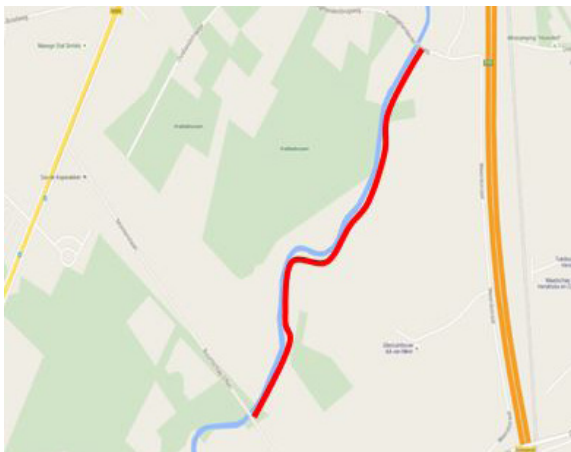
De westelijke oever is over de volledige lengte van dit traject een ecologische verbindingszone (EVZ). Het noordelijke deel van de oostelijke oever is geherstructureerd, waarbij een meander is gevormd. Hier is wandelen toegestaan, maar fietsen is fysiek niet mogelijk. Na deze meander is ook de oostelijke oever een EVZ van vijf meter breed. Volgens Waterschap Brabantse Delta is het wel mogelijk om te recreëren naast een EVZ, maar mag het de natuurwaarde niet bedreigen. (Made, A. van der, februari 2015) Daarnaast moet er ruimte zijn om recreatieve paden aan te leggen naast een EVZ. In dit geval lijkt hier geen ruimte voor te zijn tussen de akkers en de EVZ, waardoor de route over het Oudlandstraatje voorlopig in de route blijft.

Figuur 3.10 Route bij Effen vanaf de Effenseweg.

Knelpunt K2

De Krabbenbossen liggen naast de Aa of Weerij tussen de Tweegelandenbrugweg en de Montenslaan (figuur 3.11). Hier lopen verschillende recreatieve fiets- en wandelpaden door het bos, echter is er geen recreatief fiets- of wandelpad direct langs de Aa of Weerij. Waterschap Brabantse Delta heeft in een gesprek met de

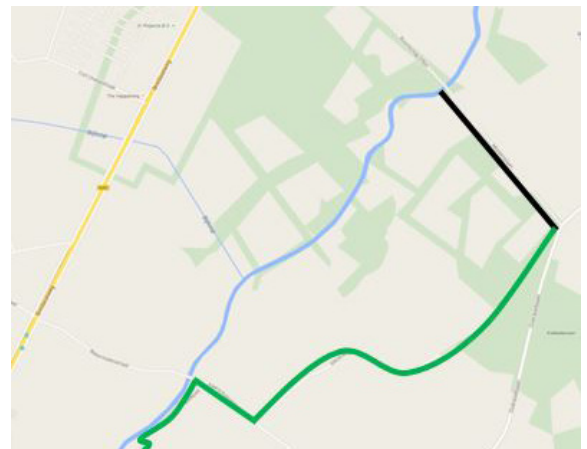

Figuur 3.11 Aa of Weerij bij de Wal van Mendoza, tussen de Tweegelandenbrugweg en de Montenslaan

Belangengroep Fiets Mark en Aa (13 februari 2015) aangegeven dat de westelijke oever natuurgebied is, waardoor het fietspad hier niet direct langs de Aa of Weerij kan lopen. De oostelijke oever daarentegen is landbouwgrond. Waterschap Brabantse Delta heeft in eerder genoemd gesprek aangegeven dat de Aa of Weerij overal dusdanig breed is dat een schouwpad aan beide oevers van de rivier noodzakelijk is. Wat inhoudt dat ook de oostelijke oever van de Aa of Weerij een schouwpad kent. Dit betekent dat de route vanaf de Tweegelandenbrugweg tot aan de Montenslaan over de oostelijke oever zou kunnen lopen. Hier is echter nog wel toestemming voor nodig van Waterschap Brabantse Delta. Mocht deze geen toestemming geven dan komt de route wel door de Krabbebossen, maar in dat geval is het nog onduidelijk hoe bij de Wal van Mendoza een informatiebord kan komen.

Aandachtspunt A4

Tussen de Montenslaan en de Watermolenstraat zijn beide oevers van de Aa of Weerij natuurgebied. Hierdoor kan de fietsroute hier niet direct langs de Aa of Weerij komen te lopen. Hier kan de route echter wel aansluiten op de knooppuntenroute (zie figuur 3.12), vanwaar de route via het Slikstraatje door het bos naar de Watermolenstraat-Kaarschotsestraat gaat. De knooppuntenroute gaat vanaf de Watermolenstraat verder langs de Aa of Weerij naar het Kruispad bij Rijsbergen, waar knooppunt 18 gesitueerd is

Figuur 3.12 Aansluiting op de knooppuntenroute (groen) vanaf de Montenslaan (zwart).

(net buiten figuur 3.12). Tot daar wordt de knooppuntenroute gevolgd. Hierbij moet rekening gehouden worden met de manier van bewegwijzeren, zeker vanaf het punt dat de knooppuntenroute niet meer gevolgd wordt.

Aandachtspunt A5

De gemeente Zundert heeft een plan klaar liggen om het stuk Aa of Weerijts tussen het Kruispad en de Bakkebrugstraat in de toekomst van een fietspad te voorzien (*Schetsplan recreatieve bundel Aa of Weerijts, 2014*). Dit plan is al volledig uitgewerkt (bijlage 6), de uitvoering laat echter nog even op zich wachten in verband met de huidige bezuinigingen in de gemeente Zundert. (Beer, J.C.M. de, 6 mei 2015)

Een extra knelpunt bij dit plan voor de gemeente Zundert is dat de laatste 100 meter grond op de westelijke oever van de Aa of Weerijts richting de Bakkebrugstraat nog niet in eigendom is van Waterschap Brabantse Delta. De gemeente Zundert en Waterschap Brabantse Delta hebben een herinrichtingsplan opgesteld om de grond naast de Aa of Weerijts in bezit te krijgen. Iedere landeigenaar blijft dezelfde hoeveelheid grond bezitten, het wordt alleen beter aaneengesloten. Hierdoor komen kavelpaden langs de randen van kavels te liggen in plaats van middendoor een kavel. Ook de schouwpaden komen zo strakker langs de Aa of Weerijts te liggen, zodat er niet nog een strookje land tussen het schouwpad en de Aa of Weerijts ligt (schematische weergave in figuur 3.13). De landeigenaar van de laatste kavel voor de Bakkebrug kan echter geen ander stuk grond krijgen, zijn grond is al aaneengesloten. De gemeente Zundert is bezig met het oplossen van dit probleem.

Figuur 3.13 Schematische weergave van schouwstrook in akker.

Knelpunt K3

Vanaf de Bakkebrugstraat tot de Wildertsedijk bij Zundert is nog niks bekend over waar een fietspad zou kunnen komen. De wens van de Belangengroep Fiets Mark en Aa is dat hier een fietspad over de oostelijke oever komt, waarbij de Aa of Weerijts overgestoken kan worden richting Zundert via bestaande bruggen.

3.5 Rust- en informatiepunten

In bijlage 7 is een overzicht van de volledige route weergegeven, met bijlage 8 als bijbehorende kaart. Op deze kaart is tevens aangegeven waar de route langs een in hoofdstuk twee genoemd interessant punt komt. Deze locaties zijn opgenomen in de route als informatiepunten. De informatiepunten zullen gecombineerd worden met rustpunten, wat inhoudt dat er minimaal één bankje bij het informatiepunt komt te staan. In hoofdstuk vier wordt verder ingegaan op het meubilair bij de rust- en informatiepunten. In tabel 3.1 is weergegeven welke locaties een informatiepunt krijgen.

Locatie	Informatie
Fietspad tussen Graaf Engelbertlaan en Dr. Batenburglaan	Burcht Ten Houte
Tweegelandenbrugweg	Wal van Mendoza en Tweegelandenbrug
Watermolenstraat	Oude watermolen en stuw
Bij 't Oekeltje	Oude meander en nieuwe natuurwaarde
Tussen Bakkebrugstraat en Voorste Schaapdijk	Oude meander en kanalisatie
Nabij Zundert	Dahliavelden en bloemencorso

Tabel 3.1 Locaties voor informatieborden.

4. De ambitie

In dit hoofdstuk staat beschreven welke ambitie er is voor het fietspad langs de Aa of Weerijs. Deze ambitie wordt onderbouwd door de potentie van het projectgebied, het bestaande draagvlak en verschillende realisatiestrategieën inclusief voorbeelden en een kostenvergelijking. Een realisatiestrategie is de manier waarop een plan gerealiseerd kan worden. Dit heeft betrekking op zowel het kostenplaatje en de wijze waarop het benodigde geld wordt verkregen, als de uitvoering van het plan. De benodigde gegevens zijn door middel van literatuurstudie, referentieprojecten en de Belangengroep Fiets Mark en Aa verkregen. De belangengroep heeft in de afgelopen jaren veel gegevens verzameld over referentieprojecten en realisatiestrategieën door vele gesprekken met andere belangengroepen, stichtingen en gemeenten. Met deze gegevens wordt in dit hoofdstuk antwoord gegeven op de derde deelvraag:

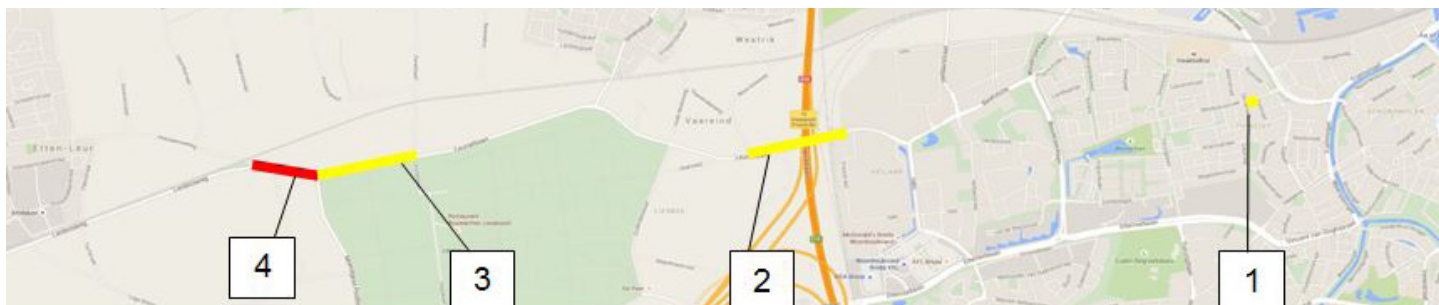
Welke potentie heeft het projectgebied op het gebied van economie, toerisme en realisatie?

4.1 Economische impact

Een fietspad heeft met name invloed op de vrijetijdseconomie. De vrijetijdseconomie is het geheel aan omzet en banen ten gevolge van de vrijetijdssector. Van de Brabantse werkgelegenheid bevindt 9% zich in de vrijetijdssector. (*brabant.nl*, 2015) Dit aandeel en het aantal banen wordt groter naar mate er meer recreatie plaatsvindt en meer toeristen aanwezig zijn in de omgeving. Rondom de provinciale verkiezingen van 2015 heeft een aantal vertegenwoordigers van het buitengebied aandacht gevraagd voor de vrijetijdseconomie door middel van het *Manifest Brabant Buiten: Verbindingen versterken!* In dit manifest wordt ook opgeroepen tot het blijven investeren in een goed wandel- en fietsnetwerk, omdat dit netwerk het fundament vormt onder de recreatie-economie. (*Manifest Brabant Buiten*, z.d., p. 6)

Uit de *recreantenatlas Regio West-Brabant van het Vrijetijdshuis Brabant* (Vrijetijdshuis Brabant, 2013) blijkt dat 52% van de inwoners van de gemeente Breda in hun vrije tijd een fietstocht maakt voor hun plezier. Op 1 april 2015 telde de gemeente Breda 181.775 inwoners. (*breda.incijfers.nl*) Stel dat een kwart van dit inwonertal eenmaal per jaar gebruik maakt van het fietspad langs de Aa of Weerijs, dan zijn dit afgerond ongeveer 45.500 mensen. Per persoon per recreatieve fietstocht wordt in Noord-Brabant gemiddeld €2,71 uitgegeven. (*Factsheet recreatief fietsen in Brabant, november 2013*) Op jaarbasis zorgt dit voor ongeveer €123.300 aan inkomsten voor de horeca in de regio. Daar komen de inkomsten door toeristen nog bovenop. Uit de *Trendrapportage Brabant* (Vrijetijdshuis Brabant, 2013, p. 32) blijkt dat 23% van de toeristen in Nederland naar Brabant komt voor een fietstocht. Per persoon per uitstapje in Brabant wordt gemiddeld €18,86 uitgegeven, dit is inclusief toegangsbewijzen voor bijvoorbeeld musea. Het aantal fietsers en wandelaars neemt sinds 2010 weer toe, waardoor de inkomsten door toeristen verder zullen toenemen. (*Trendrapportage Brabant*, 2013) Verder zijn er in 2014 1,3 miljoen Nederlanders geweest die een fietsvakantie in Nederland hebben ondernomen. De gemiddelde duur van een fietsvakantie is 8,4 dagen, waarbij per persoon per vakantie gemiddeld €324,- wordt uitgegeven. (*Stichting Landelijk Fietsplatform*, 2015) Wanneer Breda meer fietsroutes aanbiedt, zullen meer toeristen naar Breda komen, waardoor het aantal fietsvakanties vermoedelijk ook zal toenemen. (*Regio West-Brabant*, 29 april 2015)

Om een inschatting te maken van de hoeveelheid fietsers die op een dag gebruik maken van een recreatief fietspad zijn gegevens opgevraagd van recreatieve fietspaden in de gemeente Breda. Uit de reactie van de gemeente Breda lijkt te blijken dat er weinig telgegevens zijn van recreatieve fietspaden. Van het fietspad langs de Mark zijn nog geen gegevens beschikbaar, wel van het (snel)fietspad dat vanaf de Tuinzigtlaan in Breda, langs het Liesbos naar Etten-Leur loopt. Dit fietspad is niet vergelijkbaar met de Aa of Weerijs qua omgeving, maar geeft wel een indicatie van het aantal fietsers dat gebruik zou kunnen maken van het recreatieve fietspad.

Figuur 4.1 Locaties waar telgegevens van ontvangen zijn. (Rood 2013, geel 2014)

De ontvangen telgegevens zijn van vier locaties over de route van de Tuinzigtlaan tot Etten-Leur (figuur 4.1). Drie van de vier zijn gelijktijdig opgemeten (september 2014), de vierde een jaar eerder (juni 2013), waardoor de vierde telling buiten beschouwing wordt gelaten.

Datum / locatie	6	7	13	14	20	21	27	28	Gem.
1	2.538	2.638	2.770	2.103	3.101	2.088	2.976	2.529	2.593
2	1.284	1.895	1.517	1.584	1.546	1.236	1.402	1.883	1.543
3	1.312	2.300	1.689	1.908	1.654	1.399	1.402	1.883	1.984
Gem.	1.711	2.278	1.993	1.885	2.100	1.574	1.975	2.262	1.970
Gem buiten bebouwde kom (2+3)	1.298	2.098	1.603	1.746	1.600	1.318	1.475	2.129	1.658

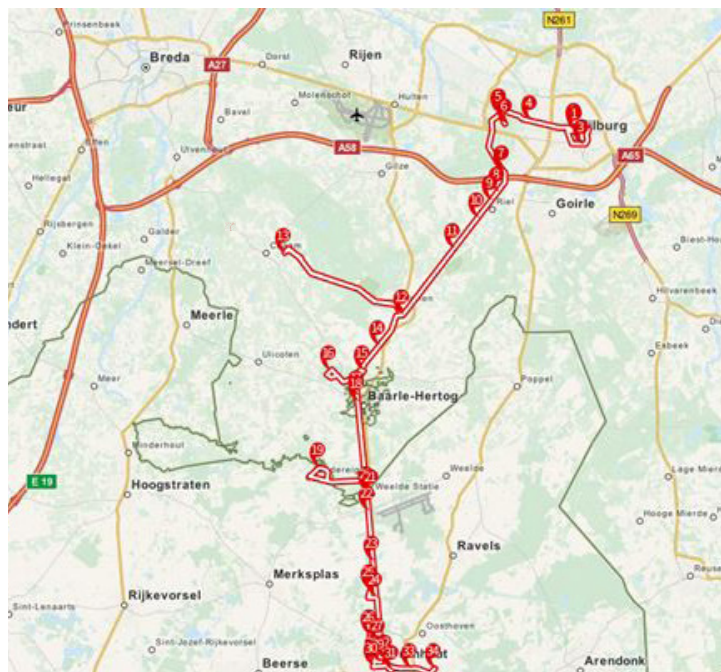
Tabel 4.1 Telgegevens september 2014. (Gemeente Breda, 2014)

Zoals te zien in tabel 4.1 ligt het gemiddeld aantal fietsers op een weekenddag binnen Breda hoger dan buiten de bebouwde kom. Rekening houdend met het feit dat het fietspad langs de Aa of Weerij's voornamelijk buiten de bebouwde kom ligt, wordt verder gerekend met het gemiddeld aantal fietsers op een weekenddag buiten de bebouwde kom (1658 fietsers). Eerder was al te lezen dat een recreatieve fietser per fietstocht gemiddeld €2,71 uitgeeft. (Factsheet recreatief fietsen in Brabant, november 2013) Het aantal fietsers per weekenddag wordt afgerond op 1650, wat de volgende rekensom geeft voor uitgaven door recreatieve fietsers op een weekenddag:

$$1.650 \text{ fietsers} \times €2,71 = €4.471,50$$

Elke weekenddag zou op deze manier naar schatting €4471,50 aan inkomsten genereren voor de omgeving, dit komt neer op ongeveer €206.000 op jaarbasis, gebaseerd op een geschatte 23 weekenden op jaarbasis met fietsweer.

Vanuit de gemeente Tilburg zijn gegevens beschikbaar gesteld van recreatief fietspad het 'Bels Lijntje', tussen Turnhout (België) en Tilburg (figuur 4.2). De tellingen zijn gedaan tussen 28 oktober en 10 november 2014, op drie verschillende locaties (zie figuur 4.3). Telgegevens beschikbaar in bijlage 9.

Figuur 4.2 Route van het Bels Lijntje tussen Turnhout (België) en Tilburg. (belslijntje.com)

Figuur 4.3 De drie tellocaties van het Bels Lijntje in Tilburg.

In tabel 4.2 is weergegeven welk aantal fietsers op weekenddagen geteld is op de drie locaties.

Locatie / Datum	1 november	2 november	8 november	9 november	Gemiddeld weekenddag
1	956	850	504	699	752
2	939	931	497	769	784
3	1.390	1.083	659	993	1.031
Gemiddeld	1.095	955	553	820	856

Tabel 4.2 Telgegevens van het Belslijntje. (Gemeente Tilburg, november 2014)

Hieruit blijkt dat over het gehele getelde traject gemiddeld 856 fietsers gebruik maken van het fietspad op een weekenddag. Dit is ongeveer de helft van het aantal fietsers dat gebruik maakt van het snelfietspad tussen Etten-Leur en Breda. Het aantal fietsers wordt afgerond op 850, waaruit de volgende rekensom volgt voor de uitgaven door recreatieve fietsers op een weekenddag:

$$€2,71 \times 850 \text{ fietsers} = €2.303,50$$

Elke weekenddag zou op deze manier naar schatting €2.300,- inkomsten voor de omgeving opleveren. Wat neerkomt op ongeveer €105.800 op jaarbasis, gebaseerd op een geschat aantal van 23 weekenden met fietsweer op jaarbasis.

Uit deze gegevens blijkt dat het zeer lastig is een inschatting te maken van het toekomstig aantal gebruikers. Wel geeft het inzicht in welke inkomsten het fietspad voor de omgeving zou kunnen betekenen.

4.2 Aantrekken toeristen

Recreatieve fietsers zijn relatief vaak 55+. Deze doelgroep is verantwoordelijk voor 54% van de recreatieve fietstochten in 2012. (*Factsheet recreatief fietsen in Brabant, november 2013*) Om meer variatie te krijgen in de leeftijd van de recreatieve fietsers zal het recreatieve fietspad langs de Aa of Weerij een educatieve functie krijgen. Deze educatie zal zich met name richten op de leeftijdsgroep tot dertien jaar, maar zal ook voor de oudere fietser voldoende informatie te bieden hebben. Bij dit fietspad kunnen de verhalen over de omgeving en

haar geschiedenis door middel van informatieborden worden doorgegeven.

In de omgeving van de Aa of Weerij is in het verleden veel gebeurd. De Wal van Mendoza is een van de locaties die herinneren aan het verleden van dit gebied. Behalve een oorlogsgeschiedenis heeft de omgeving ook een kunstgeschiedenis, Vincent van Gogh is immers opgegroeid in de omgeving van Zundert en Breda. En niet te vergeten het turf dat in deze regio gewonnen werd. Het was weliswaar niet de Aa of Weerij die een rol heeft gespeeld bij 'de list met het turfschip'², maar de werkwijze van het turfsteken en hoe turfplaggen eruit zien zijn eveneens educatief en interessant. Het zijn verhalen die niet vergeten mogen worden, ze staan immers niet voor niets in onze geschiedenisboeken en daarom is het van belang deze verhalen – ook hier waar ze gebeurd zijn – door te geven aan de volgende generaties.

Langs de fietsroute komen verschillende rustpunten, welke voor een belangrijk deel gecombineerd zullen worden met de informatieborden. Door deze informatieborden begrijpelijk en aantrekkelijk te maken voor alle leeftijden zal de fietsroute behalve een recreatieve functie, ook een educatieve functie krijgen. Een ieder die van deze route gebruikt maakt, kan door middel van de informatieborden iets over de omgeving leren. En door op het bord een Engelstalige samenvatting van de informatie te geven, zal de route ook buitenlandse toeristen van dienst zijn.

Daarnaast kunnen de informatieborden gecombineerd worden met spelend leren. In de buurt van een stuw met vistrap kan dit door een onderwaterkijker en zoekkaart te plaatsen, waardoor kinderen meer betrokken worden bij het water en de planten en dieren die hierin leven. Bij de bijloop van de turfvaart zou een 'kast' met turfplaggen geplaatst kunnen worden, waardoor de voorbijganger kan zien hoe turfplaggen eruit zien en hoe groot ze zijn. Of een (kleine) replica van een turfschip, welke gecombineerd is met een speeltoestel.

4.3 Bestaand draagvlak

De gemeente Breda geeft in haar *Structuurvisie Breda 2030 (Gemeente Breda, september 2013, p. 81)* aan dat er meer recreatie aan het water moet kunnen plaatsvinden. De D66 fractie van de gemeente Breda maakt zich sterk voor een fietspad langs de Aa of Weerij en heeft een amendement opgesteld om budget te reserveren voor de aanleg van dit fietspad. Het amendement is aangenomen, wat betekent dat de meerderheid van de gemeenteraad voor dit amendement heeft gestemd. Het budget van de gemeente Breda is gereserveerd voor de periode 2023-2026, waardoor de realisatie van het fietspad waarschijnlijk nog even op zich laat wachten.

Binnen de gemeente Zundert maakt Dorpsbelangen Zundert zich sterk voor het fietspad. In het coalitieprogramma 2014-2018 is het fietspad langs de Aa of Weerij opgenomen (*De koers vasthouden, coalitieakkoord gemeente Zundert 2014-2018, april 2014*), inmiddels ligt het *Schetsplan recreatieve bundel Aa of Weerij (2014)* klaar, de grond is gereserveerd, alleen de uitvoering laat nog even op zich wachten doordat het plan uit de programmabegroting 2015-2018 is geschrapt. (*Made, A. van der, persoonlijke communicatie, 22 juni 2015*)

Waterschap Brabantse Delta is eveneens op de hoogte van het plan en heeft een deel van haar schouwpaden langs de Aa of Weerij beschikbaar gesteld voor de aanleg van een fietspad. Hierbij blijven de paden toegankelijk voor het schouwen en onderhouden van de Aa of Weerij, maar wordt een deel van het schouwpad ingericht voor recreatie. De Regio West-Brabant, Routebureau West-Brabant, Fietzersbond afdeling Breda, Landstad de Baronie, de Rijsbergse Ondernemersvereniging en het PRET (Platform Recreatie en Toerisme van de gemeente Zundert) staan positief tegenover de realisatie van een fietspad langs de Aa of Weerij.

Daarnaast is er vanuit de landelijke politiek door de SP, het CDA en de PvdA een initiatiefnota opgesteld (*Een stap vooruit, maart 2014*) waarin zij pleiten voor de uitbouw en een betere benutting van het Nederlandse wandel- en fietsnetwerk. Tevens is er aandacht voor het verbinden van stad en platteland. Ook vanuit de Provinciale Staten is er aandacht voor het stimuleren van fietsen en het uitbreiden van de fietsroutes, onder andere D66 en de Partij voor de Dieren hebben zich hierover uitgesproken. Verder is in de Provincie Noord-Brabant het bestuursakkoord 2015-2019 aangenomen, *Beweging in Brabant*, waarin is afgesproken dat stevig zal worden ingezet op flankerend

² De list met het turfschip: Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) was Breda bezet door de Spanjaarden. Op 3 maart 1590 voer het Turfschip vanaf de Zwartenbergse Veer (even ten noorden van Etten-Leur) naar Breda met 75 soldaten verstoppt tussen het turf. Rond middernacht klommen de soldaten uit het turfschip en na een heftig gevecht is Breda bevrijd. De list met het turfschip is geïnspireerd door het Paard van Troje. (Ekelenburg, M. van, 2013)

mobilitéitsbeleid (het stimuleren van onder andere fietsverkeer), het Spaar- en Infrafonds wordt uitgebreid naar integrale mobiliteit waardoor het ook aan fietstransport kan worden besteed en er wordt (volgend op 'fiets in de versnelling') een onderzoek gestart naar de mogelijkheden en kansen van fietsverbindingen en snelfietsroutes (voor e-bikes) in Brabant. (*Provincie Noord-Brabant, mei 2015*)

4.4 Kosten aanleg en onderhoud fietspad

De totale lengte van de fietsroute komt op negentien kilometer tussen de Bredase singels en de Wildertsedijk bij Zundert. (*afstandmeten.nl*)

4.4.1 Aanlegkosten

In het volgende overzicht (tabel 4.2) is weergegeven wat de verschillende typen verharding kosten aan materiaal per vierkante meter. Hierbij zijn de kosten van het gereedmaken van de ondergrond niet meegenomen. Van de negentien kilometer tussen Breda en Zundert is ongeveer 9,2 kilometer nog niet geschikt om te fietsen (*afstandmeten.nl*). (uitwerking volledige route in bijlage 7) Met deze 9,2 kilometer is gerekend voor de kosten van de aanleg. Hierbij is niet gekeken naar de gemeentegrenzen, maar is de volledige route als een geheel bekeken.

Type verharding	Soort verharding	Kosten materiaal (p/m ²)	Kosten 9.2 kilometer
Verharding	Asfalt	€ 23,43	€ 215.556
	Tegels	€ 20,78	€ 191.176
	Klinkers	€ 22,25	€ 204.700
Halfverharding	Puin	€ 7,30	€ 67.160
	Grind	€ 12,48	€ 114.816
	Schelpen	€ 30,-	€ 276.000
	Ternair zand	€ 19,76	€ 181.792

Tabel 4.3 Aanlegkosten per vierkante meter naar verharding*. (*Gemeente Breda, 2015*)

4.4.2 Onderhoudskosten

Op schelpen na is halfverharding qua aanlegkosten aantrekkelijker dan verharding. Om te zien of dit qua onderhoud ook voordeliger is, is in tabel 4.3 een overzicht gegeven van de onderhoudskosten van de verschillende soorten verharding. Dit is over de volledige lengte van de fietsroute berekend, waarbij geen rekening is gehouden met de huidige verharding op deze route. De onderhoudskosten zijn per vierkante meter per jaar weergegeven.

Type verharding	Onderhoud per m2 per jaar	Onderhoud 19 km fietspad per jaar
Verharding	€1,04	€19.760
Halfverharding	€1,25	€23.750
Zand	€0,50	€9.500

Tabel 4.4 Onderhoudskosten per vierkante meter naar verhardingstype*. (*Gemeente Breda, 2015*)

Gekeken naar onderhoud is verharding voordeliger dan halfverharding. Voor een recreatieve fietsroute door natuur is het echter wenselijk om geen asfalt als verharding te hebben. Daarnaast worden wielrenners gedeeltelijk ontmoedigd gebruik te maken van het recreatieve fietspad wanneer gekozen wordt voor halfverharding. Volgens de top 10 fietsergernissen staan wielrenners in 2014 op plaats 7. (*nederlandfietsland.nl, 28 februari 2014*) Omdat dit voor (recreatieve) fietsers een punt van ergernis is, is het wenselijk de wielrenners enigszins van het recreatieve pad te weren. Door gebruik te maken van halfverharding worden wielrenners niet gediscrimineerd, maar is het hun eigen keus of ze wel of niet gebruik willen maken van het fietspad.

*De kosten van het materiaal zijn gebaseerd op gegevens van de gemeente Breda. De kosten van het onderhoud zijn indicatieve getallen waarbij geen rekening is gehouden met de ondergrond, huidige verharding en wie het onderhoud gaat uitvoeren.

4.5 Meubilair

Verder is er gekeken naar welk meubilair wenselijk is bij een fietsroute. Fietsers geven aan dat het wenselijk is om meer bankjes en rustpunten langs een route te hebben (*Factsheet fietsen, november 2013*). Wat bankjes en tafels betreft zijn er meerdere variaties mogelijk. Zo kan het hout dat overblijft wanneer bomen in de omgeving gekapt worden, gebruikt worden om een bank of tafel van te maken voor langs de fietsroute. Daarnaast is sponsoring van een bankje (zoals door de *Libelle*) een mogelijkheid. Voor een rustmoment met eten is het wenselijk een picknicktafel bij een rustpunt te hebben, waardoor niet uit de vuist gegeten hoeft te worden. In figuur 4.4 tot en met figuur 4.6 zijn enkele voorbeelden van bankjes en tafels weergegeven. Dit zijn voorbeelden van over de hele wereld.

Figuur 4.4 t/m 4.6 Inspiratie voor bankjes bij rustpunten. (Nuijen, M.) Het hoeft niet altijd een standaard houten bank te zijn, ook andere materialen en vormen zijn geschikt voor gebruik bij een rustpunt.

Verder moet bij elke rustplaats minimaal een prullenbak beschikbaar zijn. Deze prullenbakken zullen regelmatig geleegd moeten worden, waarbij in de zomermaanden het aantal leegmomenten hoger zal liggen dan in de overige seizoenen. De prullenbakken kunnen eventueel gericht zijn op afvalscheiding door middel van verschillende afvalbakken, waarbij uitgelegd staat wat het belang is van afvalscheiding en waarom het belangrijk is afval in de prullenbak te deponeren.

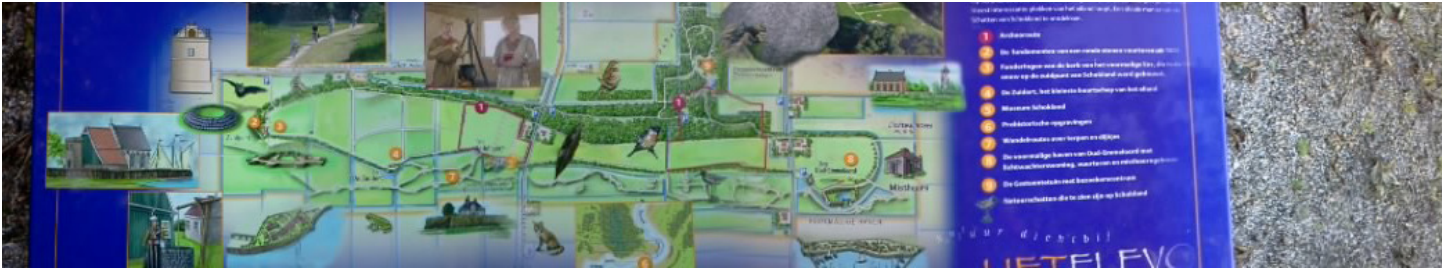
Ook zal er gekeken moeten worden naar het type informatiebord dat bij de route geplaatst zal worden. In Nederland zijn verschillende informatieborden te vinden. In figuur 4.7 tot en met figuur 4.10 is een selectie weergegeven. Twee van de borden zijn aan beide zijden gebruikt voor het verstrekken van informatie. Op de borden van het Flevo Landschap is (klein) de route weergegeven. Voor de informatieborden langs de Aa of Weerij is het wenselijk beide zijden van het bord te gebruiken voor het verstrekken van informatie. De ene zijde kan informatie geven over de directe omgeving van het informatiepunt, terwijl de andere zijde bijvoorbeeld informatie geeft over de natuur die hier te vinden is. Daarnaast is het wenselijk de volledige fietsroute langs de Aa of Weerij in het klein op het bord weer te geven, waardoor het fietspad meer bekendheid krijgt.

Figuur 4.7 Informatiebord van Natuurmonumenten in het Waterloopbos (Flevoland). Het bord is draaibaar, waardoor aan beide zijden van het bord informatie weergegeven kan worden.

Figuur 4.8 Informatiebord van het Flevo Landschap op Schokland.

Figuur 4.9 Routebord van het Flevo Landschap op Schokland.

Figuur 4.10 Informatiebord bij de Bekkenvistrap Watermolen (nabij Rijsbergen) van Waterschap Brabantse Delta. Beide zijden geven informatie weer.

4.6 Mogelijke realisatiestrategieën

Voor het realiseren van het fietspad is geld nodig. Dit geld kan door middel van crowdfunding, subsidie en het gemeentebudget worden verzameld of gereserveerd. Voor subsidie en crowdfunding is eerst een uitgewerkt plan nodig waarmee draagvlak gecreëerd kan worden. Dit plan kan een marketingplan zijn, een uitgewerkte tekening of een ambitiedocument.

4.6.1 Benodigd geld verzamelen

Voor dit fietspad is al een gemeentebudget binnen de gemeente Breda gereserveerd, waardoor de aanleg van het fietspad binnen Breda gerealiseerd kan worden. Dit budget is echter gereserveerd voor de periode 2023-2026, waardoor de aanleg mogelijk nog even op zich laat wachten. Voor de gemeente Zundert is geld nog wel een probleem, waardoor het voor de aanleg van het fietspad wenselijk is geld in te zamelen door middel van crowdfunding, sponsoring of subsidie.

“Crowdfunding is een innovatieve manier van financieren waarbij een grote groep mensen (‘crowd’) individueel een bedrag investeert. Samen levert dit een geldbedrag op waarmee een project of onderneming gefinancierd kan worden. (...) De ‘crowd’ maakt op een ludieke manier kennis met het bedrijf (het product of het project) en dit zal de binding versterken.” (moveyourcrowd.nl, 2015)

Sponsoring kan door betrokken partijen of lokale ondernemers bij het project te betrekken en aan te geven welke voordelen de realisatie van het fietspad voor deze partijen met zich meebrengt. Wanneer zij rustplaatsen of een stukje fietspad sponsoren levert dit extra reclame op voor hen, en zorgt het ervoor dat de realisatie van het fietspad weer een stukje dichterbij is.

Subsidie kan door de gemeenten Breda en Zundert worden aangevraagd voor de aanleg van het fietspad. Een van de subsidiemogelijkheden zou het programma 'Fiets in de versnelling' kunnen zijn. (*brabant.nl*, 6 mei 2015)

4.6.2 De aanleg van het fietspad

Het aanleggen van het fietspad kan op meerdere manieren, welke in kosten verschillen. Allereerst kunnen de gemeenten een aannemer inhuren die het fietspad voor de gemeenten aanlegt voor een hoog bedrag. Een tweede optie is om het fietspad aan te laten leggen door een vrijwilligersgroep, waarbij de benodigde middelen worden aangereikt vanuit de gemeente of een sponsor. Hierbij moet wel toezicht gehouden worden door een bekwaam persoon.

In Haaksbergen is een fietspad aangelegd met behulp van vrijwilligers. Met financiële en materiële steun van de gemeente en de hulp van 2000 donateurs hebben vrijwilligers van de Stichting Rijwielpaden Haaksbergen in totaal 65 km fietspaden aangelegd tussen 1982 en 2003. Sinds 2004 wordt deze 65 km fietspaden – in de omgeving van Haaksbergen, Hengelo, Enschede, Eibergen en een stukje Duitsland – onderhouden door zeven vrijwilligers. (*stichtingrijwielpadenhaaksbergen.nl*, 2014)

4.6.3 Het onderhoud van het fietspad

Zodra het fietspad gerealiseerd is, moet het onderhouden worden. De gemeenten zijn eigenaar van het fietspad, waardoor verwacht mag worden dat zij het fietspad onderhouden. Er zijn echter meerdere mogelijkheden. Een van deze mogelijkheden is ook hier het opzetten van een vrijwilligersgroep, welke de paden controleren, obstakelvrij houden en onderhouden. Bij de inzet van vrijwilligers moeten wel goede afspraken worden gemaakt over wie aansprakelijk is wanneer een gebruiker schade oploopt.

Een voorbeeld van een dergelijke samenwerking is het Mastbosch in Breda. De eigenaar van het Mastbosch, en dus de paden, is Staatsbosbeheer. Deze paden worden door vrijwilligers onderhouden. Staatsbosbeheer stelt de materialen beschikbaar, waarna de vrijwilligers met behulp van deze materialen de paden onderhouden en herstellen.

Daarnaast is er in Breda veel bewonersparticipatie. Mensen kunnen zich via *Opgeruimd Breda* opgeven voor een Wijkdeal, als vrijwilliger (Opgeruimde Bredanaar) of voor een klassedeal (voor scholen en klassen). (*opgeruimdbreda.nl*) De wijkdeals zijn terug te vinden op de landelijke participatiekaart (*participatiekaart.nl*) Momenteel is er binnen Breda nog geen wijkdeal te vinden voor het onderhouden van een fietspad, maar wat niet is kan zeker nog komen!

5. Conclusies en Aanbevelingen

In dit hoofdstuk zijn de conclusies weergegeven als antwoord op de hoofdvraag en deelvragen. Daarnaast zijn aanbevelingen gedaan voor vervolgstappen naar aanleiding van dit ambitiedocument, aanbevelingen voor in de omgeving van het fietspad

5.1 Conclusies

In het tweede hoofdstuk is de eerste deelvraag beantwoord:

1. *Welke locaties in het projectgebied zijn interessant om informatieborden over deze specifieke locatie / omgeving te plaatsen?*

Om de deelvraag te beantwoorden is gekeken naar de huidige attractiepunten, landschapswaarden en cultuurhistorische waarden in het projectgebied. Door middel van literatuuronderzoek en locatiebezoek is duidelijk geworden welke punten aanwezig zijn.

Binnen de gemeente Breda zijn de Wal van Mendoza, de Tweegelandenbrug, Burcht Ten Houte, de HSL-Zuid en de Napoleonsweg in de buurt van de Aa of Weerij gelegen. De gemeente Zundert kent vele interessante locaties, waarvan een groot deel ten oosten van Rijsbergen en Zundert gelegen is. In de buurt van de Aa of Weerij kunnen wel de bloemenvelden voor het bloemencorso, de boomkwekerijen, de Oude Turfvaart en locaties die verband houden met de kunstschilder Vincent van Gogh worden gevonden.

Nadat de eerste deelvraag beantwoord is, is gekeken naar de tweede deelvraag:

2. *Waar kan het toekomstige fietspad komen, waarbij rekening is gehouden met de fietsknooppuntenroute en de interessante locaties in het projectgebied?*

Het antwoord op deze deelvraag is gebaseerd op literatuuronderzoek en meerdere gesprekken. Deze gesprekken zijn gehouden met D66 Breda, Belangengroep Fiets Mark en Aa, medewerkers van de gemeenten Breda en Zundert, het Routebureau West-Brabant, de Regio West-Brabant en de Rijsbergse Ondernemersvereniging. Deze gesprekken hebben inzicht gegeven op de toekomstige fietspaden en wijzigingen, waar het fietspad zou kunnen komen en wat ervoor nodig is om het fietspad op te laten nemen in de fietsknooppuntenroute.

Binnen de gemeente Breda zullen de wandelpaden in het Zaaipark binnen enkele jaren zijn omgevormd tot fietspaden “met ruimte voor de voetganger”. Daarnaast zijn er plannen om het onverharde pad langs de Trippelenberg, tussen de Houtakkerstraat en het Effensepad, te voorzien van halfverharding. Dit zal het fietsen hier vergemakkelijken. (*Geervliet, M. 30 april 2015*) De gemeente Zundert heeft een plan klaarliggen om tussen het Kruispad en de Bakkebrugstraat onder andere een fietspad te realiseren. (*Schetsplan recreatieve bundel Aa of Weerij, 2014*) Voor de uitvoering van dit plan is echter nog geld nodig.

Verder blijkt uit het *gesprek met het Routebureau West-Brabant en de Regio West-Brabant (29 april 2015)* dat een fietspad vrij eenvoudig kan worden opgenomen in het fietsknooppuntennetwerk. Het fietspad moet aanwezig en aantrekkelijk zijn en onderhouden worden. Zodra het fietspad aan deze eisen voldoet kan de route worden opgenomen en wordt de bebording geplaatst.

Vervolgens is in het vierde hoofdstuk ingegaan op de ambitie van het plan en de potentie van het projectgebied. Hierin is antwoord gegeven op de derde deelvraag:

3. Welke potentie heeft het projectgebied op het gebied van economie, toerisme en realisatie?

Het antwoord op deze deelvraag is tot stand gekomen door literatuuronderzoek, gespreksverslagen van de Belangengroep Fiets Mark en Aa met diverse partijen en gevoerde gesprekken met Routebureau West-Brabant en Regio West-Brabant.

Vanuit de politiek zijn er meerdere initiatieven om het fietsen in Noord-Brabant te stimuleren. De SP, het CDA en de PvdA hebben vanuit de landelijke politiek een initiatiefnota geschreven waarin ze pleiten voor de uitbouw en een betere benutting van het Nederlandse wandel- en fietsnetwerk. (*Een stap vooruit, maart 2014*) Daarnaast heeft de landelijke fractie van D66 een document opgesteld om meer bewustzijn te creëren voor de fiets en te pleiten voor meer fietspaden. (*Ruim baan voor de fiets, 2013*) Binnen de Provinciale Staten hebben onder andere D66 en de Partij voor de Dieren zich uitgesproken voor het stimuleren van fietsen en het uitbreiden van de fietsroutes. (*De Beer, P.J.L.M. persoonlijke communicatie, maart 2015*) Ook in de lokale politiek maakt D66 zich in Breda sterk voor het uitbreiden van het fietsnetwerk. (*Fietsen door groen, maart 2014*) (*Bijlagen Structuurvisie Breda 2030, september 2013, p. 75*) Daarnaast maakt ook Dorpsbelangen Zundert – de partij van wethouder J. de Beer – zich sterk voor een fietspad langs de Aa of Weerijs, dit is een van hun speerpunten in het verkiezingsprogramma 2014-2018. (*dorpsbelangenzundertrijsbergen.com*) Verder is het fietspad opgenomen in het coalitieakkoord van de gemeente Zundert. (*De koers vasthouden, coalitieakkoord gemeente Zundert 2014-2018, april 2014*)

De politiek gebruikt als argument onder andere de vrijetijdseconomie. Het fietspad zou – gebaseerd op telgegevens uit de gemeente Breda – op een weekenddag gemiddeld 1650 recreatieve fietsers kunnen trekken. Per fietstocht geeft een recreatieve fietser in Brabant gemiddeld €2,71 uit (*Factsheet recreatief fietsen in Brabant, november 2013*), wat neerkomt op ongeveer €200.000 op jaarbasis aan extra inkomsten voor de ondernemers in de omgeving van de Aa of Weerijs. Daarnaast kan het fietspad – wanneer het na realisatie wordt opgenomen in het fietsknooppuntnetwerk – meer recreatieve fietsers trekken, ook uit andere delen van het land.

Met deze gegevens is antwoord gegeven op de hoofdvraag:

Welke stappen moeten nog worden genomen om een fietspad langs de Aa of Weerijs – tussen Breda en Zundert – te realiseren, waarbij het fietspad een educatieve functie heeft, het fietspad aansluit op de fietsknooppuntroute, de positie van de Aa of Weerijs versterkt en kan functioneren als de westelijke poot van de fietsdriehoek?

De belangrijkste stappen die nog niet zijn genomen in de realisatie van het fietspad zijn om te beginnen het sluitend maken van de route. In dit ambitiesdocument is een mogelijke route langs de Aa of Weerijs beschreven die de bestaande schakels met elkaar en de knooppuntroute verbindt. Daarnaast kan het fietspad niet gerealiseerd worden zonder voldoende draagvlak vanuit de politiek en de bevolking, en is er geld nodig voor de realisatie. Dit is de basis voor de aanbevelingen.

5.2 Aanbevelingen

De hoofdvraag stelt dat er nog stappen moeten worden ondernomen om het fietspad langs de Aa of Weerijs, tussen Breda en Zundert, te realiseren. Hieruit volgen de aanbevelingen.

5.2.1 Financiering

Om het fietspad te realiseren is geld nodig. Dit geld kan gebruikt worden om de benodigde grond te bemachtigen, het fietspad aan te leggen, maar ook om het fietspad te onderhouden. Er zijn verschillende methoden om aan het benodigde geld te komen. Zo kan gebruik gemaakt worden van crowdfunding, waarbij draagvlak wordt gecreëerd en mensen een donatie doen om het fietspad te realiseren. Daarnaast kunnen de ondernemers die baat hebben bij de aanleg van het fietspad het fietspad sponsoren. Een stukje van de route of een rustplaats wordt door een

ondernemer gesponsord, waarna de naam van deze ondernemer in de buurt wordt weergegeven, wat reclame is voor de ondernemer. Verder kunnen de gemeenten Zundert en Breda een aanvraag doen bij de provincie voor subsidie, bijvoorbeeld in het kader van *'Fiets in de versnelling'*. Aanbevolen wordt om in elk geval voor het deel in de gemeente Zundert – waar het grootste deel van de route is – geld in te zamelen, of dit door middel van crowdfunding, sponsoring of subsidie gebeurt is aan de Belangengroep en de gemeenten.

5.2.2 Realisatie Fietspad langs Aa of Weerij

Om het in dit ambitiedocument beschreven fietspad in zijn geheel te realiseren, wordt extra onderzoek naar de mogelijkheden aanbevolen. Zo wordt aanbevolen te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om een fietspad tussen de Effenseweg en de Tweegelandenbrugweg te realiseren op de oostelijke oever. Bekend is dat dit fietspad niet op de westelijke oever kan, maar voor de oostelijke oever zijn geen concrete bezwaren gevonden. Tevens moet nog onderzocht worden of het fietspad op de oostelijke oever tussen de Tweegelandenbrugweg en de Montenslaan gerealiseerd kan worden. Mocht dit niet mogelijk zijn moet een alternatief gevonden worden voor dit onderdeel van de route, dit zou door het bos kunnen zijn over bestaande paden of elders. Daarnaast moet dan gekeken worden naar het informatiebord en rustpunt bij de Wal van Mendoza. Vervalt dit informatiebord en zo ja, wordt het rustpunt elders gerealiseerd?

Verder wordt aanbevolen onderzoek te doen naar de mogelijkheid tot realisatie van een fietspad tussen de Bakkebrugstraat en de Wildertsedijk bij Zundert. Het is de wens van D66 Breda om dit fietspad door te trekken over de oostelijke oever, maar eventuele mogelijkheden op de westelijke oever zullen net zo welkom zijn.

Daarnaast wordt aanbevolen te controleren of de voetgangersborden (G7, zie bijlage 10) in het Zaartpark daadwerkelijk vervangen worden door fietspadborden (G11), waardoor het wandelgebied ook voor fietsers wordt opengesteld. Ook is het verstandig de ontwikkelingen rondom de waterzuivering aan de Graaf Engelbertlaan in de gaten te houden. Wanneer hier ruimte gecreëerd is voor fietsers kan het fietspad hier doorgang krijgen.

5.2.3 Materiaalgebruik

Voor het recreatieve fietspad wordt aanbevolen gebruik te maken van halfverharding. In de gemeente Breda is voor het Effensepad gebruik gemaakt van ternair zand³. Uit de plannen van de gemeente Zundert voor het fietspad dat in het Schetsplan recreatieve bundel Aa of Weerij beschreven staat, blijkt dat de gemeente Zundert een schelpenpad aan wil leggen. Doordat beide gemeenten al gebruik maken van halfverharding lijkt het een logische keuze om deze lijn door te trekken. Daarnaast is halfverharding qua aanleg de goedkoopste keuze en verschillen de kosten voor onderhoud niet veel van verharding. Zeker niet wanneer vrijwilligers helpen bij het onderhouden van het fietspad. Verder zullen wielrenners door het gebruik van halfverharding gedeeltelijk ontmoedigd worden om gebruik te maken van het fietspad, wat voor de andere recreatieve fietsers wenselijk is, zoals blijkt uit de fietsergernissen top 10. (*nederlandfietsland.nl*, 28 februari 2014)

Om het fietspad wel voor zoveel mogelijk gebruikers toegankelijk te maken, wordt aanbevolen te onderzoeken wat ervoor nodig is om het fietspad toegankelijk te maken voor mindervaliden. Hierbij wordt aanbevolen rekening te houden met zowel handbikers als rolstoelen. Dit heeft invloed op de breedte van het fietspad, maar mogelijk ook op de keuze van verharding.

Voor wat betreft informatieborden wordt aanbevolen gebruik te maken van dubbelzijdige informatieborden, zodat aan de ene zijde de omgeving van het bord wordt toegelicht en de andere zijde informatie geeft over bijvoorbeeld de natuur, of de volledige route weergeeft. De routebewijzing zou het beste in twee richtingen kunnen worden aangegeven, zodat het fietspad niet slechts in een richting te gebruiken is, maar ook op deze manier afwisseling geeft in fietsroutes.

Het is wenselijk om bij de rustplaatsen in ieder geval één bank en een prullenbak te hebben staan. Aanbevolen wordt om twee bankjes of een bank en een picknicktafel bij een rustplaats te plaatsen, tezamen met een prullenbak.

³ Ternair zand: Het zand is een mengsel van korrelslak en brekerzand, waarbij de fijne deeltjes (de fractie kleiner dan 0,063 mm) in het brekerzand enkel voortkomen van het breekproces van de natuurlijke stenen en eventueel van de hoogovenslak. (Standaardbestek 250 versie 3.1, 2014)

Het wordt aanbevolen om in ieder geval bij elk informatiepunt een rustplaats te realiseren. In bijlage 1 zijn zes locaties voor informatieborden weergegeven. Daarnaast zouden meer informatiepunten gerealiseerd kunnen worden op locaties waar naar inzicht van de gemeenten en omgeving een informatiepunt gewenst is. Ditzelfde geldt voor de rustplaatsen. Wanneer de gemeenten of gebruikers het aantal rustpunten te mager vinden kan dit naar inzicht worden uitgebreid.

5.2.3 Onderhoud

Het onderhouden van het fietspad kan worden opgenomen in de buurtparticipatie binnen beide gemeenten. Wanneer de gemeenten de materialen beschikbaar stellen voor het onderhoud, kunnen vrijwilligers het fietspad obstakelvrij houden en verder onderhouden. Door het fietspad op te laten nemen in het knooppuntrouten netwerk is de bewegwijzering – wat betreft het knooppuntensysteem – geregeld. Vrijwilligers controleren en onderhouden de bewegwijzering van het knooppuntensysteem. Mocht de route nog een andere bewegwijzering krijgen, is dit onderhoud voor de gemeente of het vrijwilligersnetwerk van de gemeente. Hierbij moeten wel duidelijke afspraken gemaakt worden over de aansprakelijkheid en waar de complimenten en klachten over het fietspad gemeld kunnen worden.

5.2.4 Omgeving

Om meer toeristen en inkomsten te krijgen in de vrijetijdssector kunnen de gemeenten visstoeppen in de Aa of Weerijis realiseren, waardoor er meer variatie komt in het type bezoeker, maar er ook meer bezoekers naar het gebied kunnen komen. Daarnaast wordt aan de beide gemeenten aanbevolen te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn tot recreatie op het water in de vorm van boot- of kanoverhuur en wat voor hinder deze vorm van recreatie eventueel ondervindt van de stuwen in de Aa of Weerijis.

Wanneer er meer bezoekers naar de omgeving van de Aa of Weerijis komen, kan een te kort aan horecagelegenheden ontstaan. Aanbevolen wordt te onderzoeken hoeveel bezoekers het fietspad en eventuele andere recreatie extra trekt en hoe zich dit verdeelt over het jaar. Op basis daarvan kan in samenwerking met de aanwezige horecagelegenheden bepaald worden of er voldoende horeca aanwezig is of dat een (seizoensgebonden) nieuwe horecagelegenheid wenselijk is.

Daarnaast zou onderzocht kunnen worden welke ondernemingen eventueel ontbreken in de omgeving van de Aa of Weerijis. Gedacht kan worden aan overnachtingslocaties als campings of Bed and Breakfasts. Er zijn al enkele kleinere campings aanwezig, maar onderzocht kan worden of deze voldoende bekend zijn en of deze voldoende capaciteit hebben voor de hoeveelheid toeristen in de omgeving. Verder kunnen door bij de fietsroute aan te geven dat er enkele kleinere campings – bijvoorbeeld de Buiten Bij nabij Rijsbergen (*debuitenbij.nl*) – aanwezig zijn in de omgeving, meer toeristen die op zoek zijn naar een fietsvakantie worden getrokken. Ook kunnen fietsverhuurders en fietsenmakers in Breda reclame maken voor de fietsroute, waardoor hun klantengroep en naamsbekendheid groeit. Zij zouden eveneens fietspompen kunnen sponsoren die op enkele rustlocaties geplaatst worden. (*Gezien op Ameland*) (*ballumerhoeve.nl*) Mochten er in de buurt van de Aa of Weerijis geen fietsverhuurders zitten, wordt aanbevolen te onderzoeken welke mogelijkheden hiervoor zijn en of de fietsverhuurders hier brood in zien. Daarnaast wordt aanbevolen te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn voor een fietsverhuurder in Zundert. Tevens onderzoeken of dit mogelijk is bij een bestaande camping of Bed and Breakfast.

Daarnaast kan de horeca in de verschillende dorpen fungeren als 'Baroniepoort'. Dit is een initiatief van Landstad de Baronie waarbij centraal gelegen ondernemingen als entree voor fiets- en wandelroutes dienen. Bij een Baroniepoort is ruimte voor parkeren en rusten, waardoor de horecaondernemingen langs de Aa of Weerijis hier uitermate geschikt voor zijn. (*galder-strijbeek.nl/Dorpsraad*)

Ten slotte blijkt uit een onlangs gepubliceerd onderzoek van de Universiteit Utrecht dat fietsen daadwerkelijk tot een betere gezondheid en verlengde levensduur leidt. Voor elk gefietst uur leeft men gemiddeld een uur langer. Daarnaast leidt fietsen tot een betere luchtkwaliteit, verminderde verkeersdrukke en een verminderde ziektelast doordat mensen meer bewegen. Om deze redenen wordt het de politiek van harte aanbevolen meer te investeren in het verbeteren en uitbreiden van het fietsnetwerk. (*uu.nl*, 22 juni 2015)

Dankwoord

Allereerst heel veel dank aan Paul de Beer en de D66 fractie van Breda voor het beschikbaar stellen van deze stage. Binnen de fractie wil ik verder bedanken: Mieke voor de foto's van bankjes en tafels van overal ter wereld, Maddy voor haar luisterend oor, Frank voor alle mooie atlanten die ik mocht lenen, Reginald voor de hulp bij het creëren van overzicht, Jeroen voor de ideeën en hulp bij het creëren van kaarten en de fractie als geheel voor het fractie-uitje met de burgemeester.

Daarnaast wil ik de mensen van de griffie op het stadhuis bedanken voor het beantwoorden van mijn vragen en de hulp die zij geboden hebben bij het oplossen van mijn problemen.

De Belangengroep Fiets Mark en Aa wil ik bedanken voor alle tijd en informatie die ze aan mij geschonken hebben, met in het bijzonder mijn extra begeleidster Annemiek van der Made die me op sleeptouw heeft genomen naar verschillende interessante gesprekken. En die samen met Yvonne de tijd heeft genomen met mij door de omgeving te fietsen, waardoor ik tot nieuwe inzichten kwam.

Mijn hogeschoolbegeleidster Soma de Klerk wil ik bedanken voor de feedback en tips die zij mij gedurende de stage heeft gegeven. Daarnaast wil ik ook mijn terugkomdaggroepje bedanken voor de feedback op mijn stukken.

Ook wil ik mijn vriend, Alex van der Zwaluw, heel erg bedanken voor het geduld dat hij met mij heeft gehad in de laatste weken van stage en de hulp die hij mij heeft gegeven bij het maken van de lay-out van het eindverslag!

Tot slot wil ik graag zeggen dat ik hoop dat ik u over een aantal jaar op het gerealiseerde fietspad langs de Aa of Weerijs tegen kom.

Met vriendelijke groet,

Anja van den Berg
25 juni 2015

Bronnenlijst

Internetbronnen

Afstandmeten.nl (z.d.) Afstandmeten.nl. Geraadpleegd op 12 juni 2015. <http://www.afstandmeten.nl/>

Agentschap Wegen en Verkeer (2014) Standaardbestek 250 versie 3.1 hoofdstuk 6. Geraadpleegd op 23 juni 2015. <http://wegenenverkeer.be/sites/awv/files/docs/Hoofdstuk06%20%281%29.pdf>

Ballumerhoeve (z.d.) Ballumerhoeve. Geraadpleegd op 12 juni 2015. <http://www.ballumerhoeve.nl/html/ameland.html>

Bels Lijntje (2015). Route Bels Lijntje. Geraadpleegd op 22 juni 2015. <http://www.belslijntje.com/route-bels-lijntje/>

D66 (7 november 2013). Ruim baan voor de fiets. Geraadpleegd op 20 mei 2015. <https://d66.nl/ruim-baan-voor-de-fiets/>

De buitenbij (z.d.) Welkom bij de buitenbij. Geraadpleegd op 8 juni 2015. <http://www.debuitenbij.nl/>

De Weeghreyse (2013). Welkom! Geraadpleegd op 19 juni 2015. <http://www.deweeghreyse.nl/>

Dorpsbelangen (z.d.). Dorpsbelangen. Geraadpleegd 23 juni 2015 <http://www.dorpsbelangenzundertrijbergen.com/>

Ekelenburg, M. van (oktober 2013). Het turfschip van Breda. Geraadpleegd op 3 juni 2015. <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/31632/het-turfschip-van-breda.html>

Galder-Strijbeek (z.d.). Dorpsraad Galder-Strijbeek. Geraadpleegd op 19 mei 2015. <http://www.galder-strijbeek.nl/Dorpsraad.aspx>

Gemeente Breda (2015) Geraadpleegd op 6 mei 2015. <http://erfgoed.breda.nl/>

- (a) Breda en de Brede Aa (6 december 2014). <http://erfgoed.breda.nl/nieuws/breda-en-de-brede-aa>
- (b) Burcht Ten Houte (z.d.). <http://erfgoed.breda.nl/erfgoed/burcht-ten-houte>
- (c) Napoleonsweg (z.d.) <http://erfgoed.breda.nl/erfgoed/napoleonsweg>
- (d) Oostenrijkse successieoorlog (z.d.). <http://erfgoed.breda.nl/erfgoed/oostenrijkse-successieoorlog>
- (e) Tweegelandenbrug en Tweegelandenbrugweg (Effen) (z.d.). <http://erfgoed.breda.nl/erfgoed/tweegelandenbrug-en-tweegelandenbrugweg-effen>

Gemeente Zundert (z.d.) Geraadpleegd op 14 april 2015. <http://www.zundert.nl/>

- (a) Bloemencorso Zundert (z.d.) http://www.zundert.nl/bezoeker/bloemencorso-zundert_42475/
- (b) Monumenten Natuur en Bezienswaardigheden. (z.d.) http://www.zundert.nl/bezoeker/bezoek-aan-zundert_3597/item/monumenten-natuur-en-bezienswaardigheden_4258.html
- (c) Vincent van Gogh (z.d.) http://www.zundert.nl/bezoeker/vincent-van-gogh_3931/

Move Your Crowd (2015) Wat is crowdfunding? Geraadpleegd op 21 mei 2015. <http://moveyourcrowd.nl/crowdfunding/wat-is-crowdfunding>

Nederland Fietsland (28 februari 2014). Top tien fietsergernissen. Geraadpleegd op 12 juni 2015. <http://www.nederlandfietsland.nl/fiets-nieuws/top-tien-fietsergernissen>

Opgeruimd Breda (z.d.). Opgeruimd Breda. Geraadpleegd op 12 mei 2015. <http://www.opgeruimdbreda.nl/>

Participatiekaart.nl (z.d.) Breda. Geraadpleegd op 12 mei 2015. <https://participatiekaart.nl/projecten/?gemeente=2362>

Provincie Limburg (13 december 2012) Landschapskader NML Dekzandrug kaart 1. Geraadpleegd op 17 juni 2015. http://portal.prvlimburg.nl/mapfiles/landschap/metadata/lk_k1_dekzandrug_v.xml

Provincie Noord-Brabant (10 november 2014) Brabant in beweging voor sportverenigingen. Geraadpleegd op 12 mei 2015. <http://www.brabant.nl/actueel/nieuws/2014/november/brabant-in-beweging-voor-sportverenigingen.aspx>

Provincie Noord-Brabant (2015). Vrijtijdseconomie. Geraadpleegd op 8 juni 2015. <http://www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/economie-en-werk/maatschappelijke-opgaven/vrijtijdseconomie.aspx>

Provincie Noord-Brabant (6 mei 2015). Fiets in de versnelling, subsidie. Geraadpleegd op 12 mei 2015. <https://www.brabant.nl/loket/producten-en-diensten/subsidies/detail.aspx?id=12523>

Stichting Rijkswielpaden Haaksbergen (2014). Wat wij doen. Geraadpleegd op 3 juni 2015. <http://stichtingrijkswielpadenhaaksbergen.nl/watwijdoen/>

Universiteit Utrecht (22 juni 2015). Lang leve de fietser. Geraadpleegd op juni 2015. <http://www.uu.nl/nieuws/lang-leve-de-fietser>

VVV Breda tourist information (z.d.). Historie Breda. Geraadpleegd op 16 april 2015. <http://www.vvvbreda.nl/nl/ontdek-breda/cultuur-historie/historie-breda/186>

Literatuur

Bijma, A. e.a.(2002) Breda na 750 jaar, Breda: Sectie D Zandbergse Boekstichting, ISBN 90-75291-04-3.

D66 Breda (maart 2014), Fietsen door groen: het fietsenplan van D66 Breda. Breda: D66 Breda.

Gemeente Breda (2013) Structuurvisie 2030 Breda. Breda: Gemeente Breda.

Gemeente Breda (2013) Bijlagen Structuurvisie Breda 2030. Breda: Gemeente Breda. Pagina 75.

Gemeente Zundert (april 2014), De koers vasthouden, coalitieakkoord gemeente Zundert 2014-2018. Zundert: Gemeente Zundert.

Provincie Noord-Brabant (mei 2015), Beweging in Brabant: bestuursakkoord 2015-2019. 's Hertogenbosch: Provincie Noord-Brabant.

Verdonschot, P. (z.d.) Het brede beekdal als klimaatbestendige buffer in de veranderende leefomgeving: Flexibele toepassing van het 5B-concept in Peel en Maasvallei. Wageningen, Alterra Wageningen UR.

Jansen, P., Hoogland, D., Rouwe, S. de (4 maart 2014). Een stap vooruit. Den Haag: Tweede kamer fracties SP, CDA, PvdA.

Interviews

Beer, J.C.M. de, Wethouder Ruimtelijke ontwikkeling en beheer, Gemeente Zundert, Zundert, 6 mei 2015.

Geervliet, M., Beleidsadviseur, Mobiliteit en Milieu, Gemeente Breda, Breda, 30 april 2015.

Rozendal, T., Projectmanager, Mobiliteit en Milieu, Gemeente Breda, Breda, 24 april 2015.

Sommen, N., Senior beleidsadviseur, Recreatie & toerisme, Regio West-Brabant, Etten-Leur, 29 april 2015.

Verheijen, J., Coördinator, Routebureau West-Brabant, Etten-Leur, 29 april 2015.

Internetafbeelding

Hoofdstuk 3: Aa of Weerij's bij Schaepmanlaan. Geraadpleegd op 24-6-15
<https://tiestmarkies.files.wordpress.com/2012/11/aa-035.jpg>

Hoofdstuk 4: Aa of Weerij's. Geraadpleegd op 24-6-15
http://www.breda.nl/data/files/aa_of_weerij's_0.jpg

Hoofdstuk 5: Aa of Weerij's bevroren. Geraadpleegd op 24-6-15
<http://static.panoramio.com/photos/original/29967416.jpg>

